

LIETUVOS BANKAS

LIETUVOS EKONOMIKOS APŽVALGA

2012

GEGUŽĖ

„Lietuvos ekonomikos apžvalgoje“ nagrinėjama realiojo sektoriaus, kainų, viešųjų finansų ir kredito kaita Lietuvoje, taip pat numatoma šalies ekonomikos raida. Apžvalgoje pateikiama medžiaga yra statistinių duomenų analizės, modeliavimo ir ekspertų vertinimo rezultatas. Apžvalgą rengia Lietuvos bankas.

Rengiant Lietuvos ekonomikos apžvalgą, naudoti Lietuvos banko, Statistikos departamento, Europos Centrinio Banko, Eurostato, Tarptautinio valiutos fondo, *Bloomberg* ir kiti duomenys, paskelbti iki 2012 m. balandžio 30 d.

Leidžiama perspausdinti švietimo ir nekomerciniais tikslais, jei nurodomas šaltinis.

Turinys

EKONOMINĖS RAIDOS VERTINIMAS.....	3
I. TARPTAUTINĖ APLINKA	5
II. REALUSIS SEKTORIUS.....	7
III. DARBO RINKA	9
IV. IŠORĖS SEKTORIUS.....	13
Einamoji sąskaita ir jos finansavimas.....	13
Užsienio prekyba ir konkurencingumas.....	14
V. KAINOS IR SAŃAUDOS.....	17
VI. KREDITAS IR INDĖLIAI.....	19
VII. VALDŽIOS SEKTORIAUS FINANSAI	21
PRIEDAS.....	27

Intarpai

1 intarpas. Emigracija iš Lietuvos: kryptys ir tendencijos	11
2 intarpas. Užsienio paklausos analizė.....	15
3 intarpas. Valdžios sektoriaus balansas: struktūrinė padėtis ir poveikis Lietuvos ekonomikai 1999–2011 m.	23

Lentelių sąrašas

1 lentelė. Makroekonominiai Estijos ir Latvijos rodikliai	6
---	---

Paveikslų sąrašas

1 pav. Pirkimų vadybininkų pasitikėjimo indeksai	5
2 pav. Pagrindinės centrinių bankų palūkanų normos	5
3 pav. Žaliavų kainų JAV doleriais kaita	5
4 pav. JAV realiojo BVP, įvertinto išlaidų metodu, kaita	6
5 pav. Euro zonos valstybių penkerių metų kredito įsipareigojimų nevykdymo apskaitos sandorių palūkanų normos	6
6 pav. Realiojo BVP kaitos veiksniai (išlaidų metodu)	7
7 pav. Privataus vartojimo ir mažmeninės prekybos, išskyrus variklines transporto priemones, tendencijos	7
8 pav. Bendrojo pagrindinio kapitalo formavimo kaitos veiksniai	7
9 pav. Realiojo prekių ir paslaugų grynojo eksporto įtaka metiniam BVP augimui	8
10 pav. Realiojo BVP kaitos veiksniai (gamybos metodu)	8
11 pav. Užimtųjų ir darbo jėgos kaita, nedarbo lygis	9
12 pav. Užimtųjų kaita sektoriuose	9
13 pav. Darbo užmokesčio kaita	10
14 pav. Darbo užmokesčio privačiame sektoriuje kaita pagal reguliarumą	10
15 pav. Darbo užmokesčio valstybiniame sektoriuje kaita pagal reguliarumą	10
16 pav. Einamosios sąskaitos balanso sudedamosios dalys	13
17 pav. Einamieji pervedimai į Lietuvą	13
18 pav. Einamosios sąskaitos deficito finansavimo šaltiniai	13
19 pav. Eksporto kaitos veiksniai pagal prekių grupes	14
20 pav. Eksporto kaitos veiksniai pagal prekių kilmę	14
21 pav. Importo kaitos veiksniai pagal makroekonominės kategorijas	14
22 pav. Metinės infliacijos veiksniai	17
23 pav. Pasaulinės maisto kainos	17
24 pav. Administruojamųjų kainų įtaka metinei infliacijai	18
25 pav. Pasaulinės naftos kainos ir degalų kainų Lietuvoje kaita	18
26 pav. Bankų paskolų portfelio kaitos veiksniai sausio–vasario mėn.	19
27 pav. Įmonių pasiskirstymas pagal verslo finansinių poreikių tenkinimo kilmę	19
28 pav. Paskolų namų ūkiams sandoriai per mėnesį	19
29 pav. Naujų paskolų privačiam sektoriui palūkanų normų kaitos veiksniai	20
30 pav. Indėlių bankų sistemoje kaitos per mėnesį veiksniai	20
31 pav. Valdžios sektoriaus pajamos, išlaidos ir balansas	21
32 pav. Valdžios sektoriaus pajamų kaitos veiksniai	21
33 pav. Valdžios sektoriaus pajamų lankstumas 2000–2011 m.	22
34 pav. Valdžios sektoriaus išlaidų kaitos veiksniai	22
35 pav. Valdžios sektoriaus skola pagal priemones	22

Santrumpos ir paaiškinimai

BVP	bendras vidaus produktas
EBF	Europos bankų federacija
ECB	Europos Centrinis Bankas
EK	Europos Komisija
ES	Europos Sąjunga
EURIBOR	euro tarpbankinio skolinimo palūkanų norma, pagal kurią aukštą kredito reitingą turintis bankas pasirengęs paskolinti lėšų eurais kitam aukštą kredito reitingą turinčiam bankui (angl. <i>euro inter-bank offered rate</i>)
Eurostatas	Europos Sąjungos statistikos tarnyba
JAV	Jungtinės Amerikos Valstijos
Lt	Lietuvos litas
NVS	Nepriklausomų Valstybių Sandrauga
OPEC	Naftą eksportuojančių šalių organizacija (angl. <i>Organization of Petroleum Exporting Countries</i>)
PFI	pinigų finansinės institucijos
proc.	procentai
proc. p.	procentiniai punktai
PVM	pridėtinės vertės mokestis
SAM	socialinės apskaitos matrica
TUI	tiesioginės užsienio investicijos
TVF	Tarptautinis valiutos fondas
VILIBOR	vidutinė tarpbankinė palūkanų norma, kuria bankai pageidauja (pasirengę) paskolinti lėšų litais kitiems bankams (angl. <i>Vilnius inter-bank offered rate</i>)
VS	valdžios sektorius

Lietuvos ūkio plėtra yra sulėtėjusi, tačiau ūkio aktyvumas didėja daugiau nei manyta. Daugiau negu tikėtasi kyla vidaus paklausa, ypač gyventojų vartojimo išlaidos. Kitaip nei prieš keletą mėnesių, neblogėja Lietuvos ūkio dalyvių lūkesčiai ir pasitikėjimas. Tam įtakos turi pasaulio ekonomikos padėtis – ji pamažu stabilizuojasi. Nors tebetvyro neapibrėžtumas dėl tolesnės pasaulio ūkio raidos – vis dar sprendžiamos viešojo ir privačiojo sektorių įsiskolinimo problemos, sparčiai kyla energijos žaliavų kainos, – Lietuvos ūkio plėtros perspektyva šiuo metu vertinama palankiau nei anksčiau dėl didesnės negu tikėtasi ekonomikos augimo paskutiniu metu. Numatoma, kad realusis Lietuvos BVP 2012 m. padidės 3,0, o 2013 m. – 3,5 proc.

Svarbiausias BVP augimo veiksnys ir toliau yra privatus vartojimas. 2011 m. privatus vartojimas didėjo gerokai daugiau nei vidutiniškai nuo duomenų rinkimo pradžios. Vartojimo kilimą lėmė jau kurį laiką atsigaujanči darbo rinka ir dėl to gerėjanti namų ūkių finansų būklė. Vartojimą palankiai veikė ir vartotojų pasitikėjimas, kuris visus 2011 m. buvo didesnis nei prieš metus. Šis pasitikėjimas, deja, nebeagerėja. Vartotojų nuotaikos yra prastesnės nei praėjusių metų viduryje. Esant menkesniam tiek vartotojų, tiek bendram ūkio subjektų pasitikėjimui, vertinama, kad privatus vartojimas artimiausiu metu didės mažiau nei 2011 m., tačiau daugiau nei anksčiau prognozuota dėl geresnių negu tikėtasi 2011 m. pabaigos–2012 m. pradžios duomenų. Numatoma, kad 2012 ir 2013 m. privatus vartojimas augs atitinkamai 4,6 ir 3,1 proc.

Prie ūkio augimo prisideda ir kylančios investicijos į bendrąjį pagrindinį kapitalą. Nors investicijos praėjusių metų pabaigoje didėjo pastebimai mažiau nei metų pradžioje, jos iki šiol gana reikšmingai auga. Jų daugiausia gausėja dėl didesnių investicijų į negyvenamuosius pastatus ir statinius, tačiau daugiau investuojama ir į mašinas bei įrenginius. Sumenkęs įmonių pasitikėjimas ir praėjusiais metais blogėjusios pasaulio ekonomikos perspektyvos svaresnę įtaką turėjo investicijoms į transporto priemones – jos mažėja. Įmonių pasitikėjimas dar tik stabilizuojasi, todėl kol kas sunku tikėtis didesnio įmonių pasiryžimo kelti investicijas. Numatoma, kad 2012 m. investicijos didės mažiau nei 2011 m. ir mažiau nei vidutiniškai nuo duomenų rinkimo pradžios. Prognozuojama, kad šiemet jos didės 5,0 proc., o 2013 m. jų augimas paspartės iki 8,0 proc.

Dėl anksčiau kritusio pasitikėjimo padėtis darbo rinkoje gerėja nedaug. Svarbi problema ir toliau yra nedarbas. Bendras nedarbas ir su juo susiję ilgalaikio ir jaunimo nedarbo lygiai vis dar yra aukšti. Daugiau nei pusė bedarbių darbo neturi metus ir ilgiau. Darbo ieško bemaž trečdalis jaunų darbo rinkos dalyvių. Praėjusiais metais imta kurti daugiau darbo vietų, tačiau tiek užimtų, tiek laisvų darbo vietų augimas sumenko. Užimtųjų gausėja privačiajame sektoriuje, ypač apdirbamojoje gamyboje, didmeninėje ir mažmeninėje prekyboje, tačiau yra veiklų, kuriose užimtųjų mažėja, pavyzdžiui, finansų ir draudimo, švietimo, sveikatos priežiūros veiklose. Tolesniam darbo rinkos atsigavimui darys įtaką įmonių pasitikėjimas ir lūkesčiai dėl šalies ekonominės raidos, kurie, nors ir nebeblogėja, tačiau yra prastesni nei prieš kelis ketvirčius. Numatoma, kad užimtumas 2012–2013 m. augs gana nedaug – atitinkamai 1,1 ir 1,4 proc.

Lietuvos užsienio prekybos plėtra yra reikšmingai sulėtėjusi, tačiau prekybos augimo tempai stabilizuojasi. Nominalioji prekių eksporto ir importo vertė didėja daugiau nei 10 proc. per metus. Metinį eksporto augimą bemaž vienodai lemia tiek reeksportas, tiek lietuviškos kilmės prekių eksportas. Lietuvos eksporto plėtra atitinka importo kaitą pagrindinėse šalyse užsienio prekybos partnerėse – sumažėjus importo augimui šiose šalyse, sumažėjo ir Lietuvos eksporto veržlumas. Eksportas kyla šiek tiek daugiau nei auga importo paklausa minėtose šalyse, o mūsų šalies eksporto rinkos dalis truputį plečiasi. Numatoma, kad artimiausiu metu užsienio paklausa didės palyginti nedaug, todėl prognozuojama, kad eksportas 2012 m. kils gana nuosaikiai, o jo augimas paspartės tolesniu prognozuojamu laikotarpiu.

Eksportui ir importui augant bemaž vienodai, ne itin keičiasi ir užsienio prekybos balansas. Dėl palankesnės prekybos energetiniais produktais anksčiau šiek tiek pagerėjęs, paskutiniu metu šis balansas pablogėjo – vėlgi daugiausia dėl prekybos energetiniais produktais. **Einamosios sąskaitos pokyčius daugiau nei įprastai veikia einamieji pervedimai.** Pastarųjų perviršis sumenko dėl ES paramos mokėjimų netolygumų ir dėl mažesnio grynojo privačių asmenų perlaidų srauto. Per artimiausius ketvirčius einamosios sąskaitos balansas gali būti ne toks pastovus. Šį balansą palankiai turėtų veikti per metus atsinaujinsiantys mokėjimai iš ES fondų. Vis dėlto einamosios sąskaitos balansą gali bloginti dėl pakilusių energijos žaliavų kainų daugiau už eksportą padidėsiantis importas; tiesa, didesnės žaliavų kainos turėtų šiek tiek slopinti importą.

	2012 m. gegužės mėn. prognozė			2012 m. vasario mėn. prognozė		
	2011	2012*	2013*	2011*	2012*	2013*
Kainų ir sąnaudų kaita (proc., pokytis per metus)						
Vidutinė metinė infliacija (apskaičiuota pagal suderintą vartotojų kainų indeksą)	4,1	2,9	2,7	4,1	2,1	2,4
BVP defliatorius	5,3	3,2	2,6	5,1	2,5	2,6
Darbo užmokestis (kompensacija vienam dirbančiajam)	4,0	2,3	2,6	3,9	1,6	2,5
Importo defliatorius	12,8	5,4	1,9	12,8	2,5	2,3
Eksporto defliatorius	11,7	5,7	2,0	11,9	2,6	2,2
Ekonominis aktyvumas (palyginamosiomis kainomis, proc., pokytis per metus)						
Bendras vidaus produktas**	5,9	3,0	3,5	5,8	2,2	3,3
Privataus vartojimo išlaidos	6,1	4,6	3,1	5,6	2,5	2,6
Valdžios sektoriaus vartojimo išlaidos	0,2	0,6	1,9	1,2	0,6	1,9
Bendrojo pagrindinio kapitalo sudarymas	17,1	5,0	8,0	15,9	5,0	7,9
Prekių ir paslaugų eksportas	14,1	5,3	5,8	13,6	3,9	5,8
Prekių ir paslaugų importas	12,9	7,1	6,3	13,3	4,1	6,1
Darbo rinka						
Nedarbo lygis (vidutinis metinis, proc., palyginti su darbo jėga)	15,4	13,7	12,2	15,4	14,2	12,9
Užimtieji (proc., pokytis per metus)	2,0	1,1	1,4	2,0	0,7	1,2
Išorės sektorius (proc., palyginti su BVP)						
Prekių ir paslaugų balansas	-1,3	-2,8	-3,1	-1,5	-2,1	-2,4
Einamosios sąskaitos balansas	-1,6	-3,0	-3,3	-0,3	-1,2	-1,6
Einamosios ir kapitalo sąskaitų balansas	0,9	-1,0	-1,6	2,1	0,9	0,1

* Prognozė.

** [BVP sudedamąsias dalis neįtraukti atsargų pasikeitimai.

2011 m. antrąjį pusmetį mažėjusi metinė infliacija vis dar yra gana didelė. Ji ir toliau daugiausia nulemta išorės veiksnių – pasaulinių žaliavų kainų kaitos, o grynoji infliacija, labiausiai su vidaus situacija susijusi infliacijos dalis, yra maža, lėtai atsigaunant darbo rinkai. Maisto kainos pasaulyje kilo vis lėčiau ir jau keletą mėnesių buvo mažesnės negu prieš metus, todėl pastebimai mažiau jos kilo ir Lietuvoje, sumažėjo jų įtaka infliacijai. Administruojamųjų kainų įtaka, priešingai – didėjo: jų kilimą skatino dėl brangesnio kuro (daugiausia importuotų gamtinių dujų) pabrangęs šildymas, o metų pradžioje – ir pakilusi elektros kaina. Degalai sparčiai brango kylant naftos kainai, tačiau jų poveikis infliacijai buvo palyginti nedidelis, nes 2011 m. pabaigoje jis labai sumažėjo dėl bazės efekto. Iš išorės kylantis su pasaulinėmis žaliavų kainomis susijęs spaudimas infliacijai Lietuvoje 2012 m. turėtų būti mažesnis nei 2011 m., nes numatoma, kad gerokai mažiau kils maisto kainos. Vis dėlto pastaruoju metu dėl geopolitinių neramumų Viduriniuose Rytuose labai pabrangusi nafta ir galimas tolesnis jos kainos didėjimas kelia didesnės infliacijos riziką, nes gali sparčiau augti degalų ir administruojamosios kainos. Labiau nei tikėtasi kylant nuo išorės veiksnių, ypač nuo situacijos energijos išteklių rinkoje, priklausančioms kainoms, tikimasi didesnės nei anksčiau prognozuota infliacijos 2012 m. (2,9 %). Prognozuojama, kad grynajai infliacijai didesnio spaudimo nebus – darbo užmokestis kils nedaug sparčiau nei našumas, todėl vienietinės darbo sąnaudos didės lėtai visu prognozuojamu laikotarpiu. 2013 m. tikimasi panašaus dydžio infliacijos (2,7 %).

I. TARPTAUTINĖ APLINKA

Pasaulio ekonomikos aktyvumo augimas tebėra nedidelis. Numatoma, kad daugelyje valstybių ekonomika augs lėtai visus 2012 m.

2011 m. antrąjį pusmetį ekonomikos atsigavimas pasaulyje sulėtėjo, o daugelyje išsivysčiusių valstybių – beveik sustojo. Ekonominę veiklą slopino įtampa tarptautinėse finansų rinkose, ypač didelę grėsmę kėlė užsitęsusi ir išplitusi euro zonos valstybių viešojo sektoriaus skolų krizė. TVF prognozuojama, kad 2012 m. visame pasaulyje surasto realiojo BVP augimas sulėtės iki 3,5 proc. (nuo 3,9 % 2011 m.). Tolesnio lėtėjimo rizika didelė, tačiau tikimasi, kad 2013 m. augimas paspartės ir sieks 4,1 proc.

Naujausi vertinimai rodo, kad 2012 m. pirmąjį ketvirtį buvo pastebimi pirmieji stabilizavimosi ženklai.

Pasaulio ekonomikos plėtrą perteikiantys pasitikėjimo indeksai rodė nedidelį augimą paslaugų sektoriuje, nors gamybos sektoriaus aktyvumas tebesvyravo arti plėtros bei mažėjimo ribos (50). Vertinant atskirų valstybių perspektyvas, daugiau optimizmo atsirado JAV ekonomikoje, o euro zonoje ekonomikos pagyvėjimas numatomas tik 2012 m. antrąjį pusmetį.

Euro zonos viešojo sektoriaus skolų krizė dar neįveikta. 2012 m. pirmojo ketvirčio pabaigoje įtampa šiek tiek sumažėjo, tačiau finansų rinkos tebėra labai jautrios, didelį susirūpinimą kelia pablogėjusi padėtis Ispanijoje.

Padėti euro zonoje stabilizuoti padėjo įgyvendinamos bendros krizės įveikimo priemonės ir probleminėse šalyse vykdomos ekonomikos stabilizavimo programos. Atkuriant rinkų pasitikėjimą, ypač svarbūs buvo sprendimai dėl Europos finansinio stabilumo fondo ir Europos stabilumo mechanizmo, skirto euro zonos valstybėms narėms finansuoti, skolinimo limitų padidinimo, Graikijos vyriausybės skolos restruktūrizavimo bei ES valstybių priimti ilgalaikiai fiskalinės drausmės griežtinimo bei finansų sektoriaus priežiūros stiprinimo įsipareigojimai.

Pasaulio centriniai bankai įtampą finansų sektoriuje slopino didindami finansų sistemos likvidumą ir įgyvendindami skatinamąsias pinigų politikos priemones.

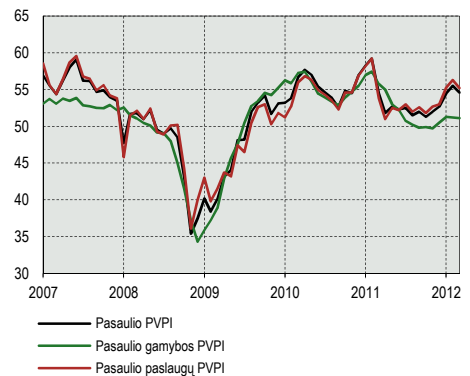
ECB, 2011 m. ketvirtąjį ketvirtį du kartus iš eilės mažinęs pagrindines refinansavimo palūkanas, 2012 m. sausio–balandžio mėn. palūkanų normų nekeitė, tačiau finansų sistemos likvidumą didino įgyvendindamas papildomas specialiąsias pinigų politikos priemones. 2011 m. gruodžio mėn. ir 2012 m. vasario mėn. ECB įvykdė dvi iki šiol ilgiausios trukmės (3 m.) refinansavimo operacijas, per kurias bankams lengvatinėmis sąlygomis paskolino daugiau kaip 1 trln. eurų. JAV Federalinė rezervų sistema kartu su kitų penkių šalių centriniiais bankais 2011 m. pabaigoje per pusę sumažino JAV dolerių apsikeitimo tarp centrinių bankų sandorių, skirtų likvidumui finansų rinkoms suteikti, kainą ir pratęsė šios priemonės galiojimą iki 2013 m. JAV Federalinis atvirosios rinkos komitetas 2012 m. kovo mėn. patvirtino, kad ekonominės sąlygos sudaro prielaidas palaikyti mažas palūkanų normas bent iki 2014 m. pabaigos.

2012 m. pirmąjį ketvirtį, palyginti su atitinkamu laikotarpiu prieš metus, bendrasis žaliavų kainų indeksas beveik nepasikeitė, tačiau nuo metų pradžios padidėjo apie 9 proc.

Daugiausia 2012 m. kilo energijos žaliavų kainos. Paskelbus embargą Irano naftos eksportui ir stiprėjant geopolitinei įtampai, pasaulio rinkose šoktelėjo naftos kainos. Pirmojo ketvirčio pabaigoje vidutinė Brent žaliavos naftos kaina pasiekė 126 JAV dolerius už barelį. Naftą eksportuojančių šalių organizacijos sprendimas padidinti gavybą naftos kainų kilimo nesustabdė. Maisto ir kitų žemės ūkio žaliavų kainos nuo metų pradžios taip pat didėjo, tačiau vis dar buvo gerokai mažesnės nei prieš metus.

Vertinant ekonominės plėtros perspektyvas, matyti, kad atsiranda daugiau optimizmo.

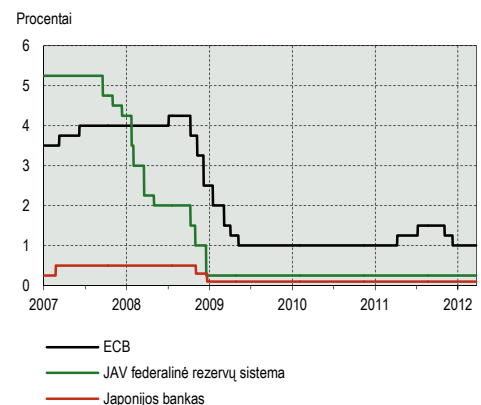
1 pav. Pirkimų vadybininkų pasitikėjimo indeksai (PVPI)

Šaltinis: Markit.

Pagrindinės palūkanų normos tebėra istoriškai mažos.

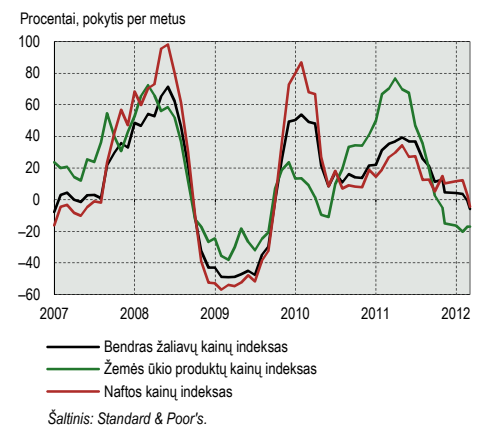
2 pav. Pagrindinės centrinių bankų palūkanų normos

Šaltinis: Bloomberg.

2012 m. pradžioje naftos kainos kilo ir, vertinant JAV doleriais, vėl pasiekė 2011 m. balandžio mėn. aukštumas.

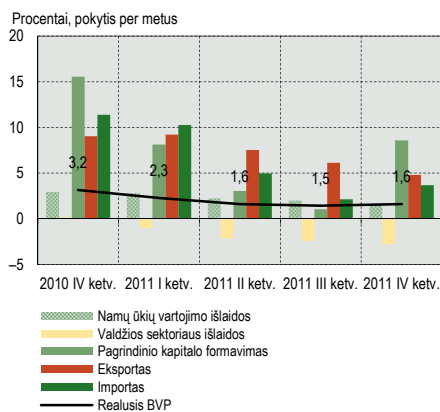
3 pav. Žaliavų kainų JAV doleriais kaita

Šaltinis: Standard & Poor's.

JAV ekonomikos atsigavimas po truputį stiprėja.

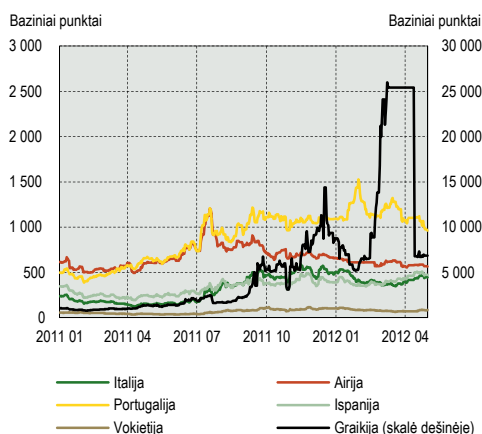
4 pav. JAV realiojo BVP, įvertinto išlaidų metodu, kaita

Šaltinis: JAV ekonominės analizės biuras.

Paskutiniu metu Graikijos kredito rizikos draudimo kaina sumažėjo, o daugumos kitų euro zonos šalių – mažai keitėsi.

5 pav. Euro zonos valstybių penkerių metų kredito įsipareigojimų nevykdymo apsigėtimo sandorių palūkanų normos

Šaltinis: Bloomberg.

Prognozuojama, kad 2012 m. Baltijos valstybių ekonomika augs pastebimai lėčiau.

1 lentelė. Makroekonominiai Estijos ir Latvijos rodikliai (procentais)

	Estija	Latvija
Metinis realiojo BVP pokytis		
2011 m. I ketv.	9,5	3,5
2011 m. II ketv.	8,4	5,6
2011 m. III ketv.	8,5	6,6
2011 m. IV ketv.	4,5	5,7
2011 m.	7,9	5,4
2012 m.*	1,9	1,5
2013 m.*	3,6	2,5
Vidutinis metinis SVKI pokytis		
2011 m.	5,1	4,2
2012 m.*	2,8	2,1
2013 m.*	2,9	2,0

Šaltiniai: Estijos bankas, Latvijos bankas, ECB ir TVF.
* Prognozės.

JAV ekonomikoje, pagerėjus darbo rinkos ir gamybos sektoriaus rodikliams, atsiranda vis daugiau pagyvėjimo ženklų.

2011 m. ketvirtąjį ketvirtį, palyginti su atitinkamu laikotarpiu prieš metus, JAV realusis BVP padidėjo 1,6 proc. Ūkis augo sparčiau nei praėjusį ketvirtį. Ekonomiką skatino didėjantis namų ūkių vartojimas, investicijos ir teigiama grynojo eksporto įtaka. Neigiamą poveikį BVP augimui turėjo mažinamos valdžios sektoriaus išlaidos. 2011 m. pabaigoje JAV ekonomikoje pradėjusios ryškėti teigiamos tendencijos buvo stebimos ir 2012 m. pirmąjį ketvirtį. Gerėjanti situacija darbo rinkoje skatino atsigaunančią vidaus paklausą, didėjo paslaugų ir pramonės sektorių aktyvumas, atsirado pagyvėjimo ženklų ir statybos sektoriuje.

ES ekonominis aktyvumas 2011 m. ketvirtąjį ketvirtį sumažėjo. Prognozuojama, kad 2012 m. euro zonos ekonomika patirs nuosmukį.

2011 m. ketvirtąjį ketvirtį, palyginti su praėjusiu ketvirčiu, euro zonos ir visos ES realusis BVP sumažėjo 0,3 proc. (metinis euro zonos ekonomikos augimas sulėtėjo iki 0,7 %, o visoje ES – iki 0,9 %; trečiąjį ketvirtį didėjo atitinkamai 1,3 ir 1,4 %). Ekonominę veiklą ES šalyse stabdė krizės euro zonoje keliama įtampa ir daugelyje valstybių vykdyta griežta fiskalinė konsolidacija. Ketvirtąjį ketvirtį, palyginti su praėjusiu ketvirčiu, ekonomikos susitraukimą lėmė sumažėjusi vidaus paklausa. Eksportas viršijo importą, todėl grynojo eksporto įtaka BVP buvo teigiama, taip pat padidėjo atsargos. Ekonomikos nuosmukis gilėjo Graikijoje ir Portugalijoje, nemažai kitų euro zonos valstybių realusis BVP taip pat pradėjo mažėti. EK prognozuoja, kad 2012 m. euro zonos ekonomika susitrauks 0,3 proc., o TVF prognozė pesimistiškesnė (–0,5 %). Palyginti geriams Šiaurės šalių ekonomikos rezultatams teigiama įtaką darė jų vykdyta atsargi viešųjų finansų politika. Tačiau, prasidėjus nuosmukiui euro zonoje, dėl stiprios užsienio prekybos integracijos ūkio plėtra Šiaurės šalyse taip pat sulėtėjo. Didžiausias ketvirtinis realiojo BVP mažėjimas (–1,1 %) 2011 m. ketvirtąjį ketvirtį užfiksuotas Švedijoje. Numatoma, kad 2012 m. visose Šiaurės šalyse ekonomikos aktyvumas didės, nors augimas gali būti lėtesnis nei praėjusiais metais.

Labai spartus Baltijos valstybių ekonomikos augimas 2011 m. ketvirtąjį ketvirtį lėtėjo.

2011 m. ketvirtąjį ketvirtį Estijos ir Latvijos realiojo BVP augimą lėmė vidaus paklausa. Mažėjant nedarbiui didėjo namų ūkių pajamos ir vartojimas. Investicijas skatino didėjantis pramonės, prekybos ir daugelio kitų veiklų aktyvumas. Tačiau dėl sulėtėjusio pagrindinių prekybos partnerių, ypač Europos šalių, ekonomikos atsigavimo mažėjo eksporto augimas. Ketvirtąjį ketvirtį Estijoje ir Latvijoje importas augo sparčiau už eksportą, todėl grynojo eksporto įtaka BVP buvo neigiama. Baltijos šalys vykdė fiskalinę konsolidaciją. Estijos valdžios sektoriaus perteklius 2011 m. buvo apie 1 proc. BVP. Latvija, planuodama 2014 m. įsivesti eurą, siekia biudžeto deficitą, kuris 2011 m. buvo daugiau kaip 4 proc. BVP, 2012 m. sumažinti iki 2,5 proc. BVP.

Rusijos ir kitų NVS šalių ekonomikai neigiamą poveikį turėjo sumažėjusi išorės paklausa.

Rusijos realusis BVP 2011 m. ketvirtąjį ketvirtį, palyginti su atitinkamu laikotarpiu prieš metus, padidėjo 4,8 proc. Ekonomiką skatino vidaus vartojimas, tačiau sulėtėjęs eksporto augimas (daugiau kaip trečdalis Rusijos eksporto tenka euro zonai) turėjo neigiamą poveikį ekonomikos plėtrai. Kitose NVS šalyse ekonomikos augimas taip pat sulėtėjo, tačiau tikimasi, kad jis turėtų ir toliau būti gana spartus. Teigiama įtaką regiono ekonomikai turėtų daryti tarptautinės prekybos liberalizavimas. 2011 m. spalio mėn. aštuonios NVS šalys pasirašė laisvosios prekybos sutartį, o metų pabaigoje Pasaulio prekybos organizacija pritarė Rusijos narystei.

II. REALUSIS SEKTORIUS

Lietuvos ekonomikos plėtra pamažu lėtėja. Šiuos pokyčius lemia ne tokia palanki padėtis pasaulio ekonomikoje ir kurį laiką prastėję lūkesčiai Lietuvoje.

2012 m. pirmąjį ketvirtį Lietuvos BVP augimas sumažėjo iki 3,9 proc. Lietuvos Statistikos departamento kas mėnesį skelbiami duomenys leidžia tikėtis, kad BVP augo lėčiau dėl vidaus paklausos (mažiau didėjo tiek privatus vartojimas, tiek vidaus investicijos), o grynojo eksporto įtaka BVP buvo menka.

Patikslinus 2011 m. ketvirtojo ketvirčio duomenis, BVP augimo tempas iš esmės nepakito ir sudarė 4,4 proc. Daugiausia BVP augo dėl privataus vartojimo, kurį skatino gerėjanti namų ūkių finansinė padėtis ir didėjusi perkamoji galia. Vidaus investicijos taip pat didino BVP, tačiau mažiau nei privatus vartojimas. Investicijos augo tiek privačiame, tiek valstybiniame sektoriuose. Grynas eksportas taip pat skatino BVP plėtrą. Dėl prognozuojamo lėtesnio ekonomikos augimo įmonės optimizavo turimas atsargas, todėl atsargų pokyčiai itin reikšmingai sumažino BVP augimą.

Ketvirtąjį ketvirtį privatus vartojimas buvo pagrindinis BVP didinęs veiksnys. Jis daugiausia augo dėl gerėjusio namų ūkių finansinės padėties ir didėjusios perkamosios galios. Be to, vartojimą skatino geresnis nei prieš metus namų ūkių finansinės padėties vertinimas.

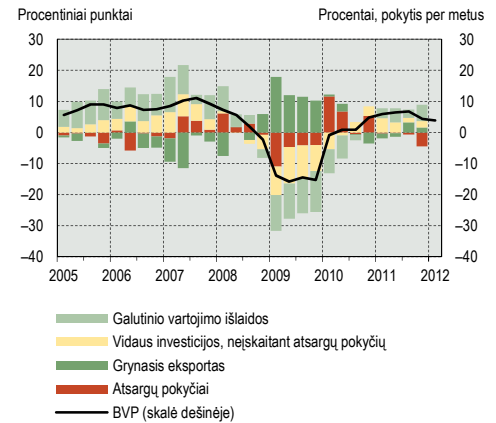
2011 m. ketvirtąjį ketvirtį privatus vartojimas per metus išaugo 8,0 proc. – beveik du kartus labiau nei ankstesnį ketvirtį. Labiausiai privatų vartojimą skatino gerėjanti namų ūkių finansinė padėtis bei augusi namų ūkių perkamoji galia. Vartotojų nuomonių tyrimo duomenimis, namų ūkiai savo finansinę padėtį ir jos kaitą ateityje vertino geriau nei prieš metus. Tai leido namų ūkiams santykinai mažiau taupyti, kartu didino vartojimą. Atsiradus galimybei namų ūkiai didesnę savo pajamų dalį skyrė ne būtiniausioms prekėms ir paslaugoms įsigyti. Ši tendencija matyti iš mažmeninės prekybos apyvartos duomenų – augo visų prekių grupių pardavimų apimtis. Itin sparčiai didėjo išlaidos būsto įrangai, baldams ir buitinei technikai. Tokių prekių parduota beveik trečdaliu daugiau nei prieš metus. Šiek tiek lėčiau didėjo tekstilės, drabužių bei avalynės ir informacinių technologijų įrangos pardavimas, o išlaidos kelionėms į užsienį reikšmingai paaugo.

Kitas vidaus paklausos veiksnys – bendrojo pagrindinio kapitalo formavimas – taip pat didino BVP. Vidaus investicijos daugiausia didėjo dėl valstybės ir valstybinių įmonių statomų civilinių ir inžinerinių statinių bei privačiojo sektoriaus gamybos modernizavimo.

2011 m. paskutinį ketvirtį vidaus investicijos augo šiek tiek daugiau nei 10 proc. Daugiausia didėjo investicijos į negyvenamųjų pastatų ir statinių statybą, ypač civilinius ir inžinerinius statinius, ir gamybos įrenginius. Materialinių investicijų duomenys rodo, kad į negyvenamųjų pastatų ir statinių statybą daugiausia investavo valstybė ir valstybinės įmonės, o į gamybos įrenginius – privatusis sektorius, ypač apdirbamosios pramonės įmonės. Tuo metu vyraujant neapibrėžtumui dėl tolesnės pasaulio ekonomikos plėtos, investicijas į gamybos priemones įmonės didino mažiau nei prieš kelis ketvirčius. Mažesnes paskatas investuoti patvirtina verslo tendencijų tyrimas pramonėje, pagal kurį didesnę įmonių dalis turi per dideles pagamintos produkcijos atsargas, o gamybos pajėgumų panaudojimo lygis yra tik šiek tiek didesnis už ilgalaikį vidurkį. Kitų vidaus investicijų kaitos veiksnių – gyvenamosios paskirties statybos ir transporto priemonių – įtaka buvo gerokai mažesnė. Neatsigaunanti nekilnojamojo turto rinka neskatino įmonių vykdyti naujų gyvenamųjų pastatų statybos projektų, todėl investicijos į šią statybą ūgtelėjo nereikšmingai. Investicijos į transporto priemones sumažėjo tiek dėl prieš metus įvykusio itin didelio šių investicijų šuolio, tiek dėl nepalankios situacijos tarptautinėje aplinkoje.

Lietuvos ekonomikos plėtra pamažu lėtėja.

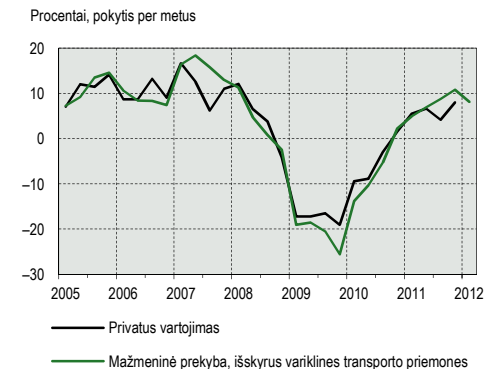
6 pav. Realiojo BVP kaitos veiksniai (išlaidų metodu)

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Pagerėjusi namų ūkių finansinė padėtis lemia aktyvesnį vartojimą.

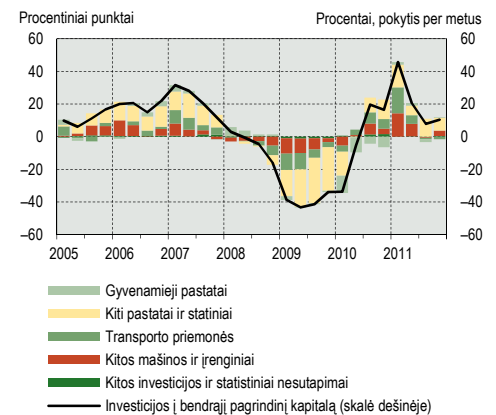
7 pav. Privatus vartojimo ir mažmeninės prekybos, išskyrus variklines transporto priemones, tendencijos

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Vidaus investicijos labiausiai auga dėl didesnių išlaidų negyvenamųjų pastatų bei statinių statybai ir gamybos priemonėms įsigyti.

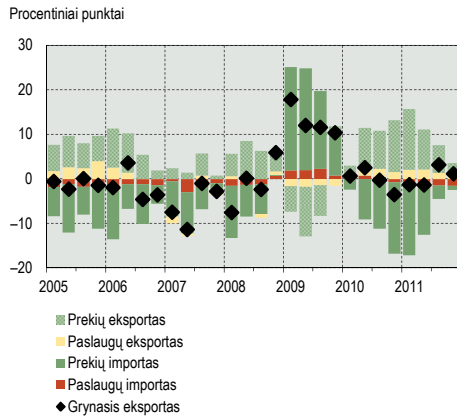
8 pav. Bendrojo pagrindinio kapitalo formavimo kaitos veiksniai

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Realusis grynasis prekių ir paslaugų eksportas antrą ketvirtį iš eilės didina BVP.

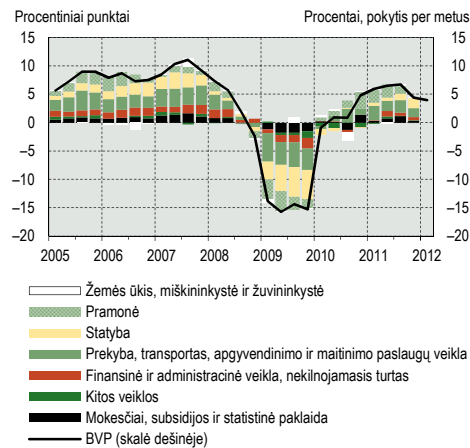
9 pav. Realiojo prekių ir paslaugų grynojo eksporto įtaka metiniam BVP augimui

Šaltiniai: Eurostatas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Vertinant gamybos metodu, Lietuvos BVP auga daugiausia dėl didesnio užsienio konkurencijai uždaro sektoriaus aktyvumo.

10 pav. Realiojo BVP kaitos veiksniai (gamybos metodu)

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Realusis prekių ir paslaugų grynasis eksportas taip pat skatino BVP plėtrą, nes importo augimas sulėtėjo daugiau nei eksporto.

Realusis prekių ir paslaugų grynasis eksportas antrą ketvirtį iš eilės didino BVP, tačiau jo teigiamas poveikis sumažėjo nuo 3,4 iki 1,1 proc. p. Kaip ir ankstesnį ketvirtį, prekių grynasis eksportas buvo teigiamas, o paslaugų – nereikšmingas. Prekių grynajam eksportui didžiausią įtaką darė tebesantis neaiškumas dėl tolesnės ekonominės raidos tiek Lietuvoje, tiek užsienyje. Neaiški ateitis Lietuvos įmones vertė toliau optimizuoti pagamintos ar įsigytos produkcijos atsargas, galimai todėl ne taip sparčiai augo tarpinio ir galutinio vartojimo prekių importas.

Vertinant gamybos metodu, BVP augo daugiausia dėl uždaro užsienio konkurencijai sektoriaus, ypač statybos ir prekybos, didesnio aktyvumo. Menkusių užsienio konkurencijai atviro sektoriaus pridėtinę vertę lėmė nepalankios sąlygos tarptautinėje rinkoje.

Itin sparčiai augusią statybos pridėtinę vertę lėmė keli veiksniai – valstybės ir valstybinių įmonių vykdomi civiliniai ir inžineriniai projektai, geresnės nei prieš metus oro sąlygos bei itin maža palyginamoji bazė. Didesnę prekybos pridėtinę vertę skatino gerėjusi namų ūkių finansinė padėtis ir augusi perkamoji galia. Didėjęs šių veiklų aktyvumas skatino ir kitų verslui paslaugas teikiančių ekonominių veiklų plėtrą. Atviro užsienio konkurencijai sektoriaus aktyvumas šiek tiek sumenko. Tai lėmė lėčiau augusios pagrindinių prekybos partnerių ekonomikos ir nepalankios jų perspektyvos, taip pat šiltesni nei praėjusiais metais orai, mažinę elektros ir dujų tiekimą.

Vertinant trumpalaikę Lietuvos ekonomikos perspektyvą, tikėtina, kad dėl lėtėjančios pasaulio ekonomikos Lietuvos BVP taip pat augs lėčiau.

Trumpuoju laikotarpiu dėl lėčiau augančių pagrindinių Lietuvos prekybos partnerių ekonomikų Lietuvos eksportas turėtų didėti lėčiau, tačiau, kaip ir ankstesnėje apžvalgoje, jo mažėjimo nesitikima. Mažiau palankios užsienio paklausos prognozės darys mažiau teigiamą įtaką atviro užsienio konkurencijai sektoriaus aktyvumui ir mažiau skatins vidaus investicijas bei naujų darbo vietų kūrimą. Tai ribos paskatas didinti darbo užmokestį ir samdyti naujus darbuotojus, kartu slopins namų ūkių nuotaikas. Minėti veiksniai darys neigiamą įtaką privačiam vartojimui ir su juo susijusiam uždaram užsienio konkurencijai sektoriui. Lėčiau augsiančios investicijos bei privatus vartojimas ir nepalanki padėtis tarptautinėse rinkose neskutins spartesnio importo augimo, tai leidžia tikėtis, kad grynasis eksportas darys nedidelę įtaką BVP.

III. DARBO RINKA

Nedarbo lygis 2011 m. ketvirtąjį ketvirtį toliau mažėjo, tačiau nedarbo problema Lietuvoje tebebuvo aktuali.

Nedarbo lygis Lietuvoje ketvirtąjį ketvirtį sudarė 13,9 proc. ir buvo 0,9 proc. punkto mažesnis nei trečiąjį ketvirtį. Nedarbas šalyje yra vienas iš didžiausių ES ir gerokai didesnis už ES vidurkį (ketvirtąjį ketvirtį buvo 9,9 %). Vidutinis metinis nedarbas 2011 m. sumažėjo iki 15,4 proc. (2010 m. buvo 17,8 %). Nedarbo mažėjimą lėmė padidėjęs užimtųjų skaičius ir sumažėjusi darbo jėga.

Ilgalaikis nedarbas (nedarbas, trunkantis 1 m. ir ilgiau), didėjęs kelerius metus, 2011 m. pirmąjį ketvirtį pasiekė aukščiausią lygį nuo pastarojo ekonominio nuosmukio pradžios. Vėlesniais ketvirčiais jis mažėjo – ketvirtąjį ketvirtį sudarė 7,1 proc. Vis dėlto daugiau nei pusė visų bedarbių šalyje ieškojo darbo vienus metus ar ilgiau, o ilgalaikio nedarbo lygis Lietuvoje ir toliau buvo vienas iš aukščiausių ES. Didesnis nei Lietuvoje trečiąjį ketvirtį jis buvo tik Graikijoje, Ispanijoje, Airijoje ir Slovakijoje. Jaunimo nedarbas ketvirtąjį ketvirtį taip pat vis dar buvo didelis – bemaž kas trečias 15–24 m. amžiaus dirbti siekiantis jaunas žmogus Lietuvoje buvo bedarbis. Be to, aktuali darbo rinkos problema toliau buvo darbo jėgos pasiūlos ir paklausos struktūros atotrūkis, itin išryškėjęs po krizės besikuriant naujoms darbo vietoms.

Užimtumas auga lėtai – spartesnį darbo vietų kūrimą stabdo lūkesčiai dėl ūkio raidos ir atsargiau vertinamos įmonių plėtros galimybės.

Užimtųjų visais 2011 m. ketvirčiais buvo daugiau nei prieš metus, ketvirtąjį ketvirtį šalies ūkyje jų padaugėjo 0,9 proc. Užimtumo augimui teigiamą įtaką (1,3 proc. p.) darė didėjantis dirbančiųjų skaičius privačiame sektoriuje, tačiau neigiamą – pokyčiai valstybiniame sektoriuje (–0,4 proc. p.). Jame jau du ketvirčius iš eilės darbuotojų skaičius per metus mažėjo, itin sumažėjo žemesnės kvalifikacijos specialistų (jaunesniųjų specialistų ir technikų bei jaunesniųjų tarnautojų), tačiau pagausėjo aukštesnės kvalifikacijos darbuotojų. Padidėjusiam užimtumui šalies ūkyje didžiausią įtaką darė didžiausias pagal užimtumą – paslaugų – sektorius, prisidėjo ir pramonė. Per metus dirbančiųjų sumažėjo statyboje ir žemės ūkyje. Lanksčiosios darbo formos – laikinas darbas ir darbas ne visą darbo dieną – skatina užimtumo didėjimą.

Pakoreguotais pagal sezoniskumą duomenimis, užimtumas šalies ūkyje metų pabaigoje nebeaugo. Tai lėmė antrąjį pusmetį mažėjęs užimtųjų skaičius valstybiniame sektoriuje ir vangiai didėjęs dirbančiųjų skaičius privačiame sektoriuje.

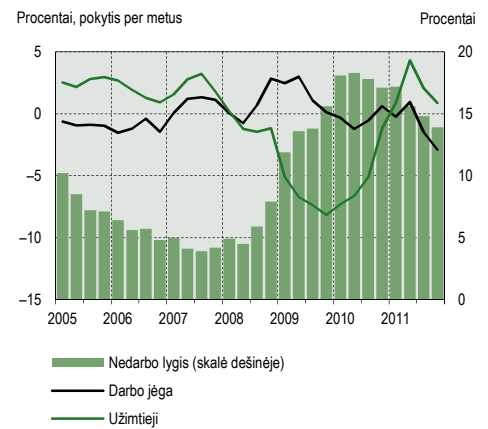
Emigracijos srautai šiek tiek mažėjo, tačiau buvo dideli.

Darbo jėga 2011 m. ketvirtąjį ketvirtį per metus sumažėjo (2,9 %) – labiausiai dėl tebesitęsiančios emigracijos. Mėnesiniai deklaruotos emigracijos rodikliai rodo, kad ketvirtąjį ketvirtį išvykimą iš Lietuvos deklaravo 9,4 tūkst. asmenų. Emigravusiųjų iš Lietuvos 2011 m. buvo gerokai mažiau (54 tūkst. asmenų) negu 2010 m. (83 tūkst. asmenų), tačiau tikėtina, kad emigracijos rodikliams turėjo įtakos anksčiau iš Lietuvos išvykę, bet tik 2010–2011 m. išvykimą deklaravę asmenys. Turimi 2011 m. sausio–rugsėjo mėn. imigracijos į pagrindines tikslo šalis (Jungtinę Karalystę, Airiją, Ispaniją, Vokietiją ir Norvegiją) rodikliai rodo, kad atvykusiųjų iš Lietuvos į šias šalis skaičius per metus šiek tiek sumažėjo, tačiau tebebuvo didelis. Atvykusiųjų į Jungtinę Karalystę daugėjo, o į Airiją, Norvegiją, Ispaniją ir Vokietiją – mažėjo.

Imigracija į Lietuvą 2011 m. padidėjo – atvykimą į Lietuvą deklaravo 16 tūkst. asmenų, tris kartus daugiau nei 2010 m. Devyni iš dešimties deklaruojusiųjų atvykimą buvo grįžtantys anksčiau iš šalies išvykę Lietuvos piliečiai.

Nedarbas Lietuvoje mažėja, o užimtųjų daugėja.

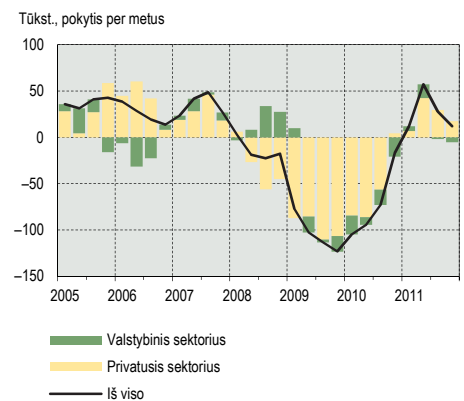
11 pav. Užimtųjų ir darbo jėgos kaita, nedarbo lygis

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Užimtųjų daugėja privačiame sektoriuje, bet jų mažėja valstybiniame sektoriuje.

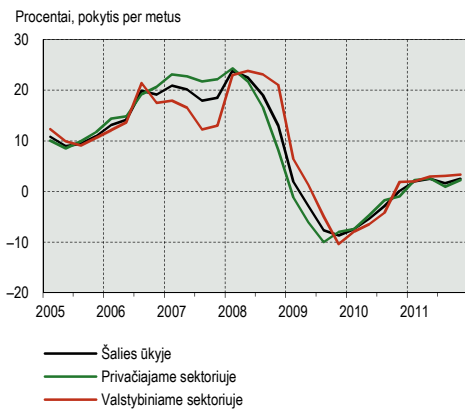
12 pav. Užimtųjų kaita sektoriuose

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Valstybiniame sektoriuje darbo užmokestis kyla sparčiau nei privačiame.

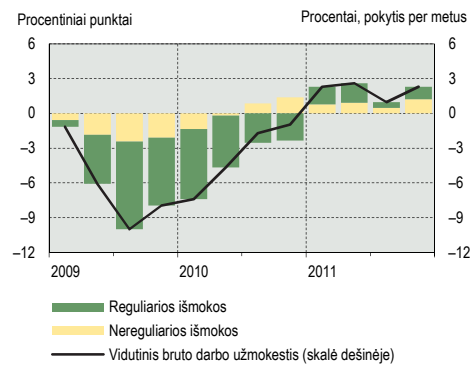
13 pav. Darbo užmokesčio kaita

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas.

Metų pabaigoje daugiau nei pusę darbo užmokesčio augimo privačiame sektoriuje lėmė didėjusios nereguliosios išmokos...

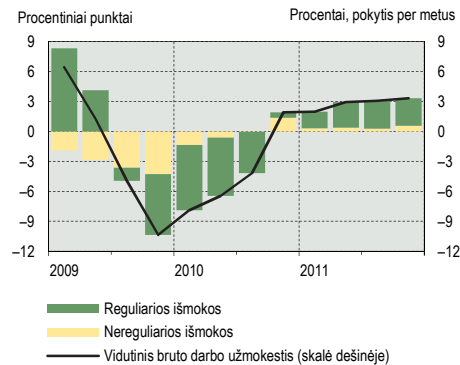
14 pav. Darbo užmokesčio privačiame sektoriuje kaita pagal reguliarumą

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

... o valstybiniame sektoriuje – pastovaus darbo užmokesčio didėjimas.

15 pav. Darbo užmokesčio valstybiniame sektoriuje kaita pagal reguliarumą

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Darbo užmokestis kyla, tačiau nedaug.

Dėl išryškėjusio darbo pasiūlos ir paklausos struktūros atotrūkio, nors ir esant aukštam nedarbo lygiui, kyla darbo užmokestis. Vidutinis bruto darbo užmokestis šalies ūkyje ketvirtąjį ketvirtį paaugo 2,5 proc. per metus. Pastovus atlyginimas didėjo lėtai, daugiau nei trečdajį viso darbo užmokesčio augimo lėmė didinamos nereguliosios išmokos (vienkartinės premijos, priedai, priemokos ir kitos piniginės išmokos). Kaip ir ankstesniais ketvirčiais (išskyrus pirmąjį), valstybiniame sektoriuje darbo užmokestis kilo sparčiau (3,3 %) nei privačiame (2,3 %).

Darbo užmokesčio didėjimui privačiame sektoriuje didžiausią įtaką darė didėję atlyginimai paslaugų sektoriuje, ypač prekybos, transporto ir saugojimo bei informacijos ir ryšių veiklose. Darbo užmokestis taip pat kilo ir kitose privačiojo sektoriaus veiklose – pramonėje, statyboje bei žemės ūkyje. Daugiau nei pusę atlyginimų augimo privačiame sektoriuje lėmė didėjusios nereguliosios išmokos. Tikėtina, kad šios išmokos didėjo kur kas labiau nei pastovusis darbo užmokestis dėl atsargių įmonių lūkesčių – esant netikrumui dėl ūkio raidos, jos darbuotojus dažniau skatino papildomomis išmokomis užuot padidinusios pastovųjį darbo užmokestį.

Valstybiniame sektoriuje darbo užmokestį labiausiai didino augęs pastovusis atlyginimas, o nereguliosios išmokos prisidėjo nedaug. Didžiausią įtaką šio sektoriaus darbo užmokesčio didėjimui turėjo jo ūgtelėjimas viešųjų paslaugų – sveikatos priežiūros, švietimo ir viešojo valdymo – veiklose.

Užimtumas ir darbo užmokestis 2012 m. pradžioje neturėtų sparčiai didėti. Tai lemia lėtesnė ūkio plėtra ir aukštas nedarbo lygis.

Lėtesnės ūkio raidos perspektyva skatina įmones ir toliau atsargiai vertinti savo plėtros galimybes. Lietuvos pramonininkų konfederacijos 2012 m. pradžioje atlikta įmonių apklausa¹ rodo, kad 70 proc. pramonės įmonių artimiausiu metu neketina keisti darbuotojų skaičiaus, o 78 proc. – kelti darbo užmokesčio. Didinti darbuotojų skaičių planuoja mažiau kaip penktadalis (16 %) pramonės įmonių. Lėtesnė pramonės plėtra ir aukštas bendras nedarbo lygis neturėtų daryti spaudimo kelti darbo užmokestį. Panašios tendencijos, kaip ir pramonėje, turėtų vyrauti ir kitose privačiojo sektoriaus veiklose – paslaugų, statybos ir žemės ūkio. Todėl 2012 m. pradžioje galima tikėtis gana nuosaikaus užimtumo ir vidutinio darbo užmokesčio didėjimo šalyje.

¹ Lietuvos pramonininkų konfederacija „Pramonės lūkesčiai“, 2012 m. kovo 1 d. (<http://www.lpk.lt/lt/naujienos/pramonės-lukesčiai>).

1 intarpas. Emigracija iš Lietuvos: kryptys ir tendencijos

Viena iš didžiausių pastarojo laikotarpio problemų Lietuvoje yra emigracija. Trumpuoju laikotarpiu darbo jėgos emigracija mažina nedarbą. Tačiau ilguoju laikotarpiu dėl visuomenės senėjimo darbo jėgos emigracija gali turėti neigiamą įtaką šalies viešiesiems finansams ir socialinei raidai bei tvariam BVP augimui.

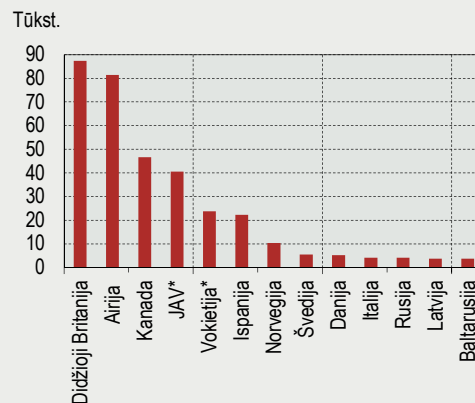
Pagal standartinį apibrėžimą emigrantais iš Lietuvos laikomi asmenys, išvykstantys į užsienio valstybę siekdami gyventi joje vienus metus ir ilgiau. 2011 m. pabaigoje Lietuvos statistikos departamentas skelbė, kad nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. iš šalies išvyko 536 tūkst. gyventojų¹. 1990–1993 m. didžiausi emigracijos srautai buvo į Rusiją, Ukrainą, Baltarusiją ir kitas Sovietų Sąjungos respublikas. Nuo 1994 m. šie srautai pakrypo į Vakarų Europos ir Šiaurės Amerikos valstybes, o Lietuvai 2004 m. įstojus į ES, pagrindinė emigracijos kryptimi tapo ES valstybės narės. Migracijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos skelbia mažesni išvykusiųjų skaičių – 2011 m. pradžioje 352 tūkst. Lietuvos Respublikos piliečių gyveno užsienio valstybėse. Trys ketvirtadaliai išvykusiųjų gyveno Europos, vienas ketvirtadalis – Šiaurės Amerikos valstybėse. Daugiausia lietuviai vyko į Vakarų Europos valstybes, ypač Jungtinę Karalystę (25 %), Airiją (23 %), Vokietiją (7 %), Ispaniją (6 %) ir Norvegiją (3 % visų išvykusiųjų iš Lietuvos). Pagrindinės tikslo šalys Šiaurės Amerikoje buvo Kanada ir JAV (į jas išvyko atitinkamai 13 ir 11 % visų emigravusiųjų).

Dauguma emigravusiųjų buvo darbingo amžiaus ir išvykstantys dirbti. Taigi emigracijos iš Lietuvos svarbiausios priežastys yra ekonominės – išvykstanta į užimtumu ir darbo užmokesčiu patrauklesnes valstybes. Prasadėjus pastarajam ekonominiam nuosmukiui, sprendimui emigruoti įtakos galėjo turėti ir nepalankios Lietuvos ekonominės raidos perspektyvos, prastos atlyginimo kilimo galimybės, didėjantis nedarbo lygis. Be ekonominių paskatų emigruoti, svarbūs yra ir instituciniai veiksniai, kultūrinis suderinamumas ir palanki geografinė padėtis. Tarp svarbiausių institucinių veiksnių, leidžiančių lietuviams emigruoti iš Lietuvos, reikia paminėti darbo jėgos laisvo judėjimo teisę ES valstybėse narėse. Po Lietuvos įstojimo į ES 2004 m. laikinų darbo rinkos apsaugos priemonių, varžančių šią laisvę, netaikė trys ES senbuvės – Jungtinė Karalystė, Airija ir Švedija. Kitos ES senbuvės baiminosi, kad pigios darbo jėgos antplūdis iš Vidurio ir Rytų Europos prastins galimybes įsidarbinti vietos gyventojams. Taigi, siekdamas apsaugoti savo darbo rinkas, šios valstybės nustatė naujoms ES šalims, įstojusioms 2004 m., laikinus apribojimus. Jų 2006–2007 m. atsisakyta Suomijoje, Portugalijoje, Italijoje, Ispanijoje, Graikijoje, Nyderlanduose ir Liuksemburge, 2008–2009 m. – Prancūzijoje, Belgijoje ir Danijoje, o ilgiausią pereinamąjį laikotarpį, iki 2011 m. gegužės mėn., naujoms ES narėms taikė Vokietija ir Austrija.

Šie ekonominiai ir instituciniai veiksniai lėmė, kad daugiausia Lietuvos piliečių gyvena ir dirba Jungtinėje Karalystėje ir Airijoje. Lietuvos statistikos departamento 2011 m. pabaigoje skelbti deklaruotos emigracijos duomenys rodo, kad nuo 2004 m. į Jungtinę Karalystę išvyko 92,1 tūkst., o į Airiją – 29,4 tūkst. lietuvių. Tarp vėliau savo darbo rinkas atvėrusių ES valstybių narių daugiausia buvo vykstanta į Vokietiją ir Ispaniją. Į pastarąsias valstybes 2004–2011 m. emigravo atitinkamai 15,8 tūkst. ir 10,9 tūkst. Lietuvos piliečių. Iš kitų Vakarų Europos valstybių didžiausias lietuvių emigrantų srautas buvo į Norvegiją – 2004–2011 m. iš Lietuvos į šią šalį išvyko 10,5 tūkst. asmenų. Išvykusieji į šias penkias šalis 2004–2011 m. sudarė daugiau nei du trečdalius visų emigraciją deklaravusių asmenų. Iš viso 2004–2011 m. į užsienio valstybes išvyko 233,2 tūkst. Lietuvos piliečių, daugiausia – 2009–2011 m. Dalis 2010–2011 m. deklaravusių išvykimą asmenų buvo emigravę iš Lietuvos ankstesniais metais, bet išvykimą deklaravo paskelbus informaciją, kad išvykimo nedeklaravę asmenys privalės savarankiškai susimokėti privalomojo sveikatos draudimo įmokas.

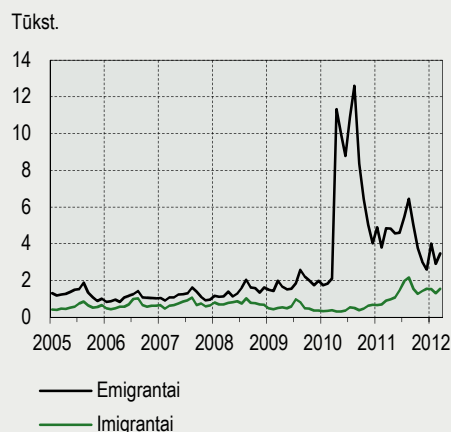
Imigracijos į tikslo šalis duomenys² rodo, kad atvykusių lietuvių srautai paprastai didėjo lėčiau augant Lietuvos BVP ir didėjant nedarbiui. 2009–2010 m. ekonominė padėtis Lietuvoje buvo santykinai sudėtingesnė nei daugelyje kitų ES valstybių narių – ekonominis nuosmukis, išaugęs nedarbas, sumažintos socialinės išmokos labai paskatino emigraciją iš šalies. Atsigaunantis Lietuvos ūkis ir mažėjantis nedarbas 2011 m. šiek tiek sumažino išvykstančiųjų skaičių, tačiau 2009–2011 m. emigracija buvo didžiausia nuo imigracijos į tikslo šalis duomenų eilutės pradžios (2006 m.).

A pav. Lietuvos Respublikos piliečių, gyvenančių užsienio valstybėse, skaičius 2011 m. pradžioje

Šaltinis: Migracijos departamentas.
* 2008 m.

B pav. Deklaruota emigracija iš Lietuvos ir imigracija į Lietuvą

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas.

Jungtinė Karalystė yra patraukliausia išvykstantiems iš Lietuvos. Per 2009 m. Jungtinėje Karalystėje buvo įregistruota 21,7 tūkst., o per 2010 m. – 37,7 tūkst. valstybinio socialinio draudimo numerių, išduotų Lietuvos piliečiams. Taigi 2010 m. atvykusiųjų iš Lietuvos skaičius buvo itin didelis, palyginti su 2006–2008 m. vidurkiu (po 20,9 tūkst. per metus). Jungtinės Karalystės imigracijos statistika rodo, kad 2011 m. sausio–rugsėjo mėn. įregistruota 29,1 tūkst. naujų valstybinio socialinio draudimo numerių, šiek tiek daugiau nei 2010 m. tuo pačiu metu (27,7 tūkst.).

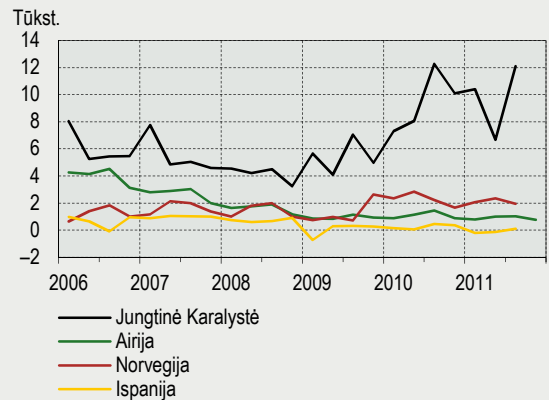
Krizės laikotarpiu ekonominė padėtis Airijoje, kaip ir Lietuvoje, buvo santykinai prastesnė nei kitose ES valstybėse narėse. 2009 m. Airijoje BVP krito, o nedarbas labai didėjo. Tai lėmė, kad 2009 m. lietuviams naujų valstybinio socialinio draudimo numerių išduota gerokai mažiau nei vidutiniškai 2006–2008 m. Kadangi 2010 m. Airijos ekonomikos atsigavimas buvo vangus, o nedarbo lygis buvo didesnis nei vidutiniškai ES, imigrantų iš Lietuvos srautas didėjo nedaug. Naujų socialinio draudimo numerių, išduotų lietuviams Airijoje, 2011 m. vėl mažėjo – jų buvo išduota penktadaliu mažiau nei 2010 m. Panašios tendencijos nuo 2009 m. įsivyravo anksčiau lietuvių emigrantams patraukioje Ispanijos darbo rinkoje. Ispanijos imigracijos statistika rodo, kad 2009 m. į Ispaniją atvyko vos 0,2 tūkst. Lietuvos piliečių daugiau nei iš jos išvyko. 2010 m. jų buvo daugiau, tačiau šis rodiklis vis tiek buvo kur kas mažesnis nei vidutiniškai 2006–2008 m. Prastėjant Ispanijos ekonominės raidos perspektyvoms ir toliau didėjant nedarbui, 2011 m. sausio–rugsėjo mėn. duomenys rodo, kad iš šalies išvyksta daugiau lietuvių nei atvyksta. Taigi emigruojantys iš Lietuvos vis mažiau domisi Airijos ir Ispanijos darbo rinkomis.

Pablogėjusi ekonominė situacija Airijos ir Ispanijos darbo rinkose paskatino Lietuvos piliečių emigraciją į stipresnės ekonominės plėtros šalis, pavyzdžiui, Norvegiją. Išduotų naujų darbo leidimų Lietuvos piliečiams skaičius Norvegijoje labai padidėjo jau 2009 m. pabaigoje, 2010 m. jų buvo išduota 9,1 tūkst., o 2006–2009 m. – vidutiniškai po 5,6 tūkst. Tiesa, Lietuvos piliečių, išvykstančių į Norvegiją 2011 m. buvo mažiau – 2011 m. sausio–rugsėjo mėn. jų išvyko 6,3 tūkst. (2010 m. atitinkamu laikotarpiu – 7,4 tūkst.).

Į 2011 m. gegužės mėn. atsivėrusias Vokietijos ir Austrijos darbo rinkas naujų emigrantų iš Lietuvos atplūdžio nepastebėta. Nors Vokietijos migracijos tarnyba nurodo, kad imigrantų iš naujųjų ES valstybių narių srautas padvigubėjo, tačiau tam didesnę įtaką turėjo Lenkijos, Rumunijos, Bulgarijos ir Vengrijos, o ne Lietuvos piliečių imigracija. Iš mėnesinių 2011 m. imigracijos duomenų vis dėlto matyti, kad atvažiavusiųjų iš Lietuvos skaičius gegužės mėn. šiek tiek padidėjo (atvyko 432, o balandžio mėn. – 254 asmenys), tačiau vėlesniais mėnesiais šis skaičius sumažėjo.

Trumpai apžvelgiant imigracijos į Lietuvą statistiką, įdomu stebėti grįžtamosios migracijos srautus. Nuo 2005 m. augant Lietuvos ekonomikai ir mažėjant nedarbui, didėjo bendrosios imigracijos, o kartu ir grįžtamosios migracijos srautai: 2005 m. sugrįžusių lietuvių buvo 4,7 tūkst., 2008 m. – jau 6,4 tūkst. 2009 ir 2010 m. šis skaičius sumažėjo iki atitinkamai 4,8 ir 4,1 tūkst. asmenų. 2011 m. būdingas didelis deklaruotos imigracijos padidėjimas – grįžtamąją migraciją į šalį deklaravo 14,0 tūkst. asmenų. Taigi, 2004–2010 m. vidutiniškai septyni iš dešimties visų imigravusiųjų buvo sugrįžtantys Lietuvos piliečiai, o 2011 m. šis rodiklis padidėjo iki devynių iš dešimties. Vis dėlto deklaruotos migracijos saldo visus metus po Lietuvos įstojimo į ES buvo neigiamas, o, palyginti su kitomis šalimis, emigrantų ir gyventojų skaičiaus santykis Lietuvoje yra vienas iš didžiausių ES.

C pav. Imigrantai iš Lietuvos į Jungtinę Karalystę, Airiją, Norvegiją ir Ispaniją

Šaltiniai: Jungtinės Karalystės darbo ir pensijų departamentas, Airijos socialinės apsaugos departamentas, Norvegijos imigracijos direktoratas ir Ispanijos darbo ir imigracijos ministerija.

¹ 1990–2005 m. išvyko 334 tūkst., 2006–2010 m. – 148 tūkst., o 2011 m. – 54 tūkst. asmenų.

² Jungtinės Karalystės ir Airijos duomenys yra Lietuvos piliečiams išduotų naujų valstybinio socialinio draudimo numerių skaičius. Užsiregistravus įgyjama teisė dalyvauti šalies socialinio draudimo sistemoje ir atsiranda prievolė mokėti mokesčius iš su darbo santykiais susijusių pajamų, gautų šiose šalyse. Naudojami Norvegijos duomenys yra išduotų naujų darbo leidimų skaičius Lietuvos piliečiams, o Ispanijos – atvykusių į šalį ir išvykusių iš šalies Lietuvos piliečių balansas. Vokietijos duomenys yra atvykusių į šalį Lietuvos piliečių skaičius.

IV. IŠORĖS SEKTORIUS

EINAMOJI SĄSKAITA IR JOS FINANSAVIMAS

Lietuvos einamosios sąskaitos deficitas 2011 m. buvo 1,6 proc. BVP.

2011 m. ketvirtąjį ketvirtį einamosios sąskaitos deficitas sudarė 3,8 proc. BVP, tai buvo didžiausias deficitas tais metais. Paskutinį ketvirtį sumažėję einamieji pervedimai, kartu su daugiau nei trečdaliu išaugusiu prekių prekybos deficitu, lėmė einamosios sąskaitos deficito padidėjimą. Paslaugų prekybos ir pajamų balansų pokytis buvo menkas – einamojoje sąskaitoje šie veiksniai atsivėrė vienas kitą. Bendras prekių ir paslaugų prekybos balanso deficitas augo dėl padidėjusio prekių prekybos deficito, o neigiamas pajamų balansas rodo nuo metų pradžios išaugusį užsienio kapitalo įmonių pelną.

Einamųjų pervedimų svyravimus, kitaip nei anksčiau, veikia ne tik ES paramos netolygus pervedimas, bet ir didesnės privačių asmenų perlaidos į užsienį.

ES pervedimai 2011 m. ketvirtąjį ketvirtį, palyginti su trečiuoju ketvirčiu, sumažėjo perpus. ES paramos ir kitų mokėjimų (įskaitant Ignalinos atominės elektrinės uždarymo programą) dydžiai svyruoja pagal projektų įgyvendinimo grafiką ir kitas aplinkybes, tačiau vidutinės metų sumos keičiasi nedaug – 2011 m. ES paramos lėšų pervesta 3 proc. mažiau nei 2010 m. Privačių asmenų perlaidos į užsienį gerokai išaugo metų pabaigoje ir beveik susilygino su emigrantų perlaidomis į Lietuvą. Artimiausią ketvirtį einamųjų pervedimų srautus, tikėtina, veiks 2012 m. vasario mėn. laikinai sustabdyti ES struktūrinės paramos lėšų mokėjimai². Taigi, jeigu privačių asmenų pervedimų srautas į užsienį bus panašus kaip ir ankstesniais mėnesiais, nėra rimtų prielaidų einamiesiems pervedimams išaugti.

2011 m. pabaigoje bendras kapitalo ir finansų sąskaitų balansas vėl buvo teigiamas. Vyriausybės skolinimasis ir didėjęs bankų užsienio turtas lėmė reikšmingai išaugusias portfelines investicijas, kurių poveikį iš dalies mažino didėjęs šalies tarptautinės atsargos.

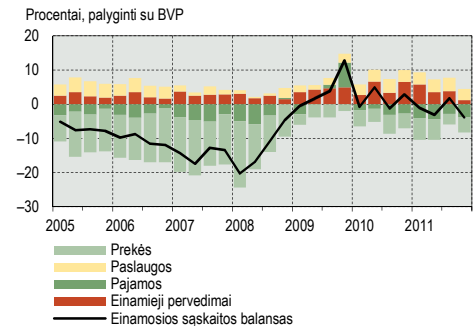
2011 m. ketvirtąjį ketvirtį buvęs einamosios sąskaitos deficitas lėmė grynąjį finansinį srautą į Lietuvą. Jį daugiausia formuoja kelios finansinės sąskaitos dalys – didelis portfelinių investicijų srautas į Lietuvą ir šiek tiek sumažėjęs kitų investicijų³ neigiamas srautas. Portfelinių investicijų srautą iš esmės lėmė valstybės skolinimasis tarptautinėse finansų rinkose ir truputį mažiau didėjusi apskaitinė bankų užsienio vertybinių popierių vertė. Neigiami kitų investicijų srautai mažėjo trečdaliu, tačiau bendros tendencijos nepasikeitė – Lietuvos bankai toliau mažina savo užsienio įsipareigojimus (ypač ilgalaikius). Kitos finansinės sąskaitos dalys, nors ir darė neigiamą įtaką jos balansui, nenusvėrė bendros krypties. Keturis kartus mažesnio TUI grynojo srauto į Lietuvą (daugiausia dėl mažintų vietinių įmonių įsiskolinimų užsienio investuotojams) poveikis finansinei sąskaitai buvo labai mažas, o dukart sparčiau, palyginti su ankstesniu ketvirčiu, didėjusių oficialiųjų tarptautinių atsargų srautas (mokėjimų balanse rašomos su neigiamu ženklu) buvo nustelbtas portfelinių investicijų priešingos krypties srauto. Grynasis kapitalo sąskaitos srautas, kurį sudaro ES parama investiciniams projektams, kaip tikėtasi ankstesnėje apžvalgoje, 2011 m. ketvirtąjį ketvirtį buvo mažesnis, tačiau atitiko paskutinių dvejų metų vidurkį. 2012 m. pirmąjį ketvirtį kapitalo sąskaita, kaip ir einamieji pervedimai, bus veikiama EK sprendimo stabdyti struktūrinių fondų lėšų mokėjimus, todėl srautai, tikėtina, bus mažesni.

² 2012 m. vasario 10 d. dėl galimai viršytos toleruotinos pažeidimų normos, įgyvendinant ES paramos projektus, EK laikinai sustabdė Europos regioninės plėtros ir Sanglaudos fondų pervedimus Lietuvai. Parama bus atnaujinta, kai Lietuva įrodys, kad toleruotina norma nepažeista arba kai parengs planą, kaip išvengti tokių pažeidimų ateityje.

³ Kitoms investicijoms priskiriami visi sandoriai, neįtraukti į tiesioginių užsienio investicijų, investicijų portfelio, išvestinių finansinių priemonių arba oficialiųjų tarptautinių atsargų kategorijas. Kitas investicijas sudaro įsiskolinimai už prekes ir paslaugas, grynieji pinigai ir indėliai bei kitas užsienio turtas (įsipareigojimai).

Einamosios sąskaitos balansas vėl tapo neigiamas, bet sąskaita tebėra artima subalansuotai.

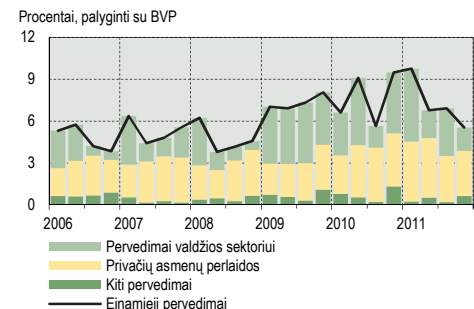
16 pav. Einamosios sąskaitos balanso sudedamosios dalys

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Einamųjų pervedimų srautas į Lietuvą 2011 m. svyravo dėl ES fondų pervedimų (17 pav. – „Pervedimai valdžios sektoriui“) netolygumu, bet bendras lygis yra artimas ankstesnių metų vidurkiui.

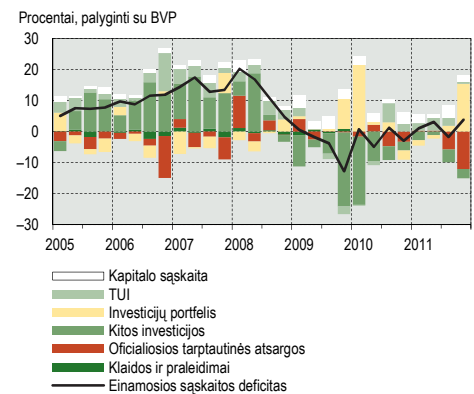
17 pav. Einamieji pervedimai į Lietuvą

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Komeraciniai bankai toliau mažina skolas savo patronuojančiosioms institucijoms (18 pav. – „Kitos investicijos“), o 2011 m. ketvirtąjį ketvirtį grynąjį finansinį srautą į Lietuvą lėmė portfelinių investicijų įplaukos.

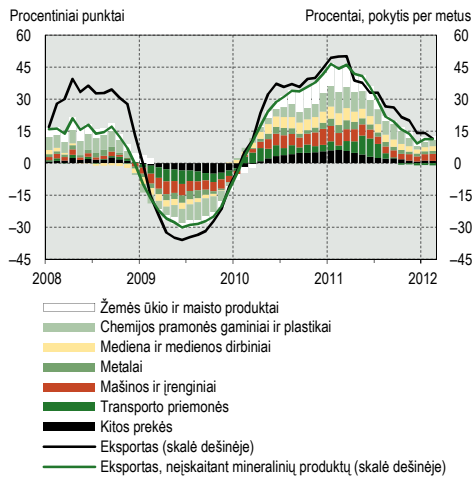
18 pav. Einamosios sąskaitos deficito finansavimo šaltiniai

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Eksporto augimo tempas, mažėjęs visus 2011 m., metų pabaigoje stabilizavosi.

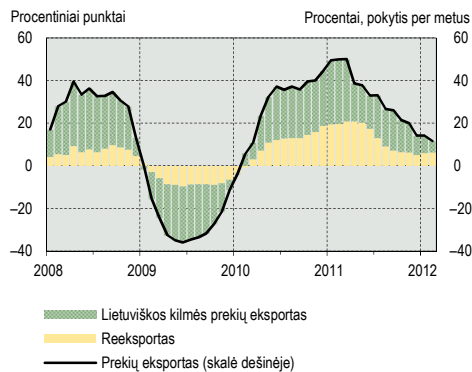
19 pav. Eksporto kaitos veiksniai pagal prekių grupes (3 mėn. slenkamosios sumos)

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Eksporto augimą bemaž vienodai lemia tiek reeksportas, tiek lietuviškos kilmės prekių eksportas.

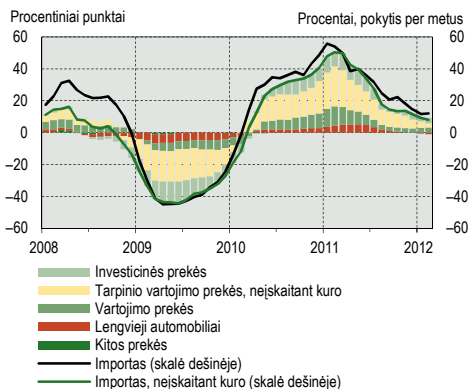
20 pav. Eksporto kaitos veiksniai pagal prekių kilmę (3 mėn. slenkamosios sumos)

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Importo pokyčiai yra panašūs kaip ir eksporto – paskutiniu metu plėtra lėtėja, tai daugiausia lemia tarpinio vartojimo prekių paklausa.

21 pav. Importo kaitos veiksniai pagal makroekonominės kategorijas (3 mėn. slenkamosios sumos)

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

UŽSIENIO PREKYBA IR KONKURENCINGUMAS

Nominalusis užsienio prekybos⁴ deficitas reikšmingai nesikeičia ir atitinka pastarųjų dvejų metų vidutinę vertę. Išaugusi importuojamų energetinių produktų kaina reikšmingai didina mineralinių produktų prekybos deficitą, tačiau tai iš dalies kompensuojama didesniu maisto ir baldų grynuoju eksportu.

2011 m. ketvirtąjį ketvirtį, palyginti su trečiuoju ketvirčiu, užsienio prekybos deficitas šiek tiek padidėjo. Didžiausią įtaką tam turėjo šaltuoju metų laikotarpiu padidėjęs tais metais reikšmingai brangusių gamtinių dujų suvartojimas. Baldų ir maisto prekių prekybos perviršis didėjo, tačiau ne taip daug, o kitų prekių grupių balansų pokyčiai buvo nuosaikūs. Remiantis 2012 m. sausio–vasario mėn. prekybos rezultatais, galima tikėtis, kad ir viso pirmojo ketvirčio duomenys reikšmingų prekybos balanso pokyčių nerodys.

Metinė eksporto plėtra stabilizuojasi, tačiau yra reikšmingai prislopusi, palyginti su 2011 m. pradžia.

Eksportas 2011 m. ketvirtąjį ketvirtį augo 14,2 proc. per metus, t. y. beveik dvigubai lėčiau nei ankstesnį ketvirtį. Sparčiau didėjo tik maisto produktų eksportas, visų kitų kategorijų augimas blėso, o drabužių ir lengvųjų automobilių eksportas, palyginti su ankstesnių metų atitinkamu laikotarpiu, krito. Eksporto augimą bemaž vienodai lemia tiek reeksportas, tiek lietuviškos kilmės prekių eksportas. 2012 m. sausio–vasario mėn. duomenys leidžia manyti, kad eksporto augimas stabilizuojasi ir bent pirmąjį ketvirtį eksporto plėtra bus panaši į buvusią 2011 m. pabaigoje.

Lietuvos eksportuotojai toliau didina savo rinkos dalį pagrindinėse partnerėse, tačiau reikšmingiau ji didėja tik ES, o Rusijos rinkoje stabilizuojasi.

2011 m. ketvirtąjį ketvirtį, palyginti su atitinkamu ketvirčiu prieš metus, Lietuvos eksportas tiek į ES, tiek į Rusijos rinkas didėjo maždaug penktadaliu. Lietuvos eksporto rinkos dalis pagrindinėse prekybos partnerėse toliau didėjo, tačiau mažiau negu ankstesniais tų metų ketvirčiais, o Rusijoje ši dalis nepakito. Tai atitinka ir eksporto, vertinamo grandinine apimtimi, analizės išvadas, pagal kurias mūsų šalies eksporto plėtra paskutinį ketvirtį sutapo su užsienio paklausos augimu, t. y., kitaip negu ankstesniais ketvirčiais, jos neviršijo. Vertinant Lietuvos eksporto struktūros pokyčius, pažymėtina, kad ketvirtąjį ketvirtį į ES buvo orientuota 62,5 proc. viso Lietuvos eksporto, t. y. 2,7 proc. p. daugiau nei laikotarpiu prieš metus (daugiausia jis didėjo į Baltijos šalis), o į NVS – 28,1 proc., t. y. bendra eksporto į šias rinkas dalis sumažėjo 1,4 proc. p. (daugiausia jis krito į Baltarusiją ir Kazachstaną).

Importo augimas lėtėja mažiau nei eksporto ir vis dar yra didesnis nei 10 proc. per metus. Jo augimą iš dalies lemia didėjanti gamyba ir vidaus paklausos atsigavimas, tačiau gerokai labiau – importuojamų energetinių produktų kainų didėjimas.

Importas 2011 m. pabaigoje augo tokiu pat tempu kaip ir eksportas – ketvirtąjį ketvirtį buvo fiksuotas 14,4 proc. metinis augimas. Daugiausia jį skatino didėjantis gamtinių dujų ir AB „ORLEN Lietuva“ žalios naftos poreikis, įtakos turėjo ir energetinių produktų brangimas pasaulinėse rinkose. Be to, importo augimui teigiamą įtaką darė tarpinio vartojimo prekių importas ir šiek tiek mažiau – investicinių ir vartojimo prekių importas. Lengvųjų automobilių importas mažėjo beveik dešimtadaliu dėl mažesnio reeksporto į NVS šalis ir bazės efekto. 2012 m. pirmąjį ketvirtį, pagal turimus pirmų mėnesių duomenis, importas gali augti truputį lėčiau.

⁴ Šioje dalyje apžvelgiami nominalieji prekių eksporto ir importo duomenys.

2 intarpas. Užsienio paklausos analizė

Pasaulinė prekyba ir kiti globalizacijos procesai lemia didelę tarptautinę ekonominę integraciją. Vienu valstybių vidaus paklausos ir prekybos struktūros pokyčiai tiesiogiai ar grandininiais procesų būdu persiduoda kitoms valstybėms. Lietuva yra maža atviros ekonomikos šalis – prekių ir paslaugų eksportas 2001 m. sudarė 50, o 2011 m. – jau 77 proc. BVP. Lietuva tampa vis labiau priklausoma nuo pasaulio ekonomikos raidos ir nuo ekonominės padėties pagrindinėse prekybos partnerėse. Labai svarbu tinkamai įvertinti užsienio aplinkos poveikį Lietuvos ekonominiams procesams. Vienas iš intuityviausių būdų tai atlikti yra Lietuvos prekių ir paslaugų eksporto paklausos, arba užsienio paklausos, vertinimas. Pasitelkus užsienio paklausos rodiklį galima tiek stebėti Lietuvos eksporto raidos veiksnius, tiek vertinti šalies tarptautinio konkurencingumo pokyčius.

Tam tikros prekybos partnerės įtaka Lietuvos eksportui tiesiogiai siejasi su tos šalies vidaus paklausa. Šį poveikį galima apskaičiuoti tos šalies importą pasveriant pagal prekybos su Lietuva apimtį. Intuityvu, kad didžiausių Lietuvos prekybos partnerių (pvz., Rusijos, Vokietijos ir Baltijos šalių) importas daro didžiausią poveikį Lietuvos eksportui, o šalių, į kurias Lietuva eksportuoja labai mažai, importo pokyčiai neturi reikšmingos įtakos. Taigi užsienio paklausos rodiklį galime skaičiuoti agregavę pagrindinių Lietuvos eksporto partnerių pasvertus importo pokyčius, ignoruodami šalis, su kuriomis prekybos mastas mažas. Lietuvos užsienio paklausos rodikliui apskaičiuoti čia aprašomu metodu pasirinkta vertinti užsienio valstybių ūkio rodiklius, kurie palyginami su Lietuvos prekių ir paslaugų eksporto apimtimi. Skaičiavimams naudojami Eurostato ir Rusijos federalinės statistikos tarnybos skelbiami nacionalinių sąskaitų duomenys, pakoreguoti pagal sezoniskumą. Ketvirtiniai prekių ir paslaugų importo duomenys pasverti pagal Eurostato „ComExt“ duomenų bazėje pateiktas Lietuvos eksporto vertes. Apsibrėžus Lietuvos prekybos partnerių imtį¹, metinį užsienio paklausos pokytį galima užrašyti tokia išraiška:

$$g_t^* = \sum_{i=0}^n g_{it}^l \alpha_{it-4},$$

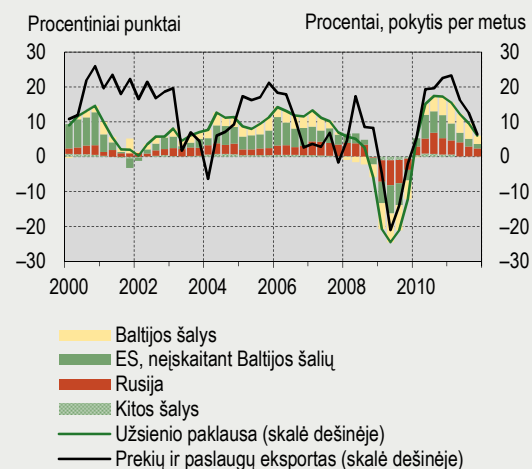
kur: g_t^* yra Lietuvos užsienio paklausos pokytis laikotarpiu t , g_{it}^l – importo metinis augimas šalyje i tuo pačiu laikotarpiu t , o α_{it-4} – tai eksporto svorio koeficientas, t. y. Lietuvos eksporto į šalį i dalis, palyginti su Lietuvos eksportu į visas imties šalis.

Ketvirtiniai užsienio paklausos rodiklio pokyčiai skaičiuojami analogišku principu. Gaunami rodiklio pokyčiai per metus ir per ketvirtį pateikiami A pav.

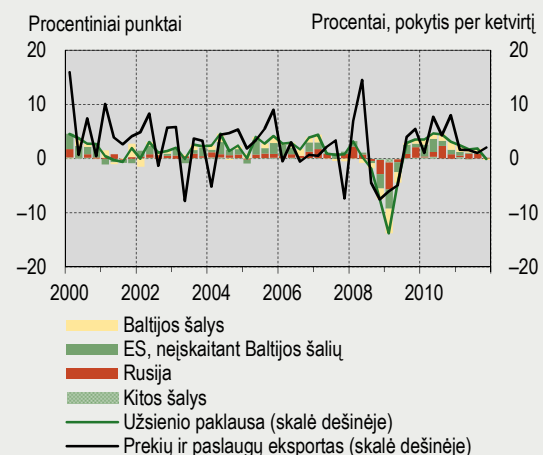
Apskaičiuotas užsienio paklausos rodiklis yra viena iš galimų priemonių nusakyti Lietuvos eksporto, taigi iš dalies ir jos ekonomikos, raidos veiksnius. Nepaisant tam tikrų metodo ribotumų, kurie bus aptarti toliau, užsienio paklausos ir Lietuvos eksporto pokytis turi aiškų ryšį. Nuo pat 2000 m. Lietuvos užsienio paklausos, kaip ir visos šalies ekonomikos, plėtra buvo nepastovi. Pirmais metais po Rusijos krizės Lietuvos užsienio paklausos plėtros veiksnys buvo ES šalys, o Rusijos įtaka buvo santykinai maža, ji pradėjo didėti nuo 2007 m. Itin svarbių prekybos partnerių – Baltijos šalių – įtaka Lietuvos užsienio paklausai didėjo, ypač tai akivaizdu didžiausio šių šalių ekonominio augimo laikotarpiu (2004–2007 m.). Nuo 2008 m. pradžios Latvijoje ir Estijoje vidaus paklausa pradėjo mažėti, todėl jų įtaka Lietuvos eksporto paklausai tapo neigiama. 2008 m. paskutinį ketvirtį užsienio paklausa sumažėjo – pirmą kartą nuo turimų duomenų pradžios. Prasidėjusi recesija ES šalyse ir Rusijoje, taigi ir mažėjanti vidaus paklausa pagrindinėse eksporto partnerėse, turėjo neigiamą poveikį Lietuvos užsienio paklausai. Naujas Lietuvos užsienio paklausos augimo etapas prasidėjo tik 2010 m. pradžioje. Tam ypač palankios buvo sparčiai atsigaujančios vidaus rinkos didžiosiose ES šalyse ir Rusijoje, o nuo tų metų vidurio – ir Baltijos valstybėse. Paskutinius du 2011 m. ketvirčius užsienio paklausa augo lėčiau, ypač dėl mažesnės pagrindinių ES šalių plėtros, nors augimą tebeskaito atsigaujanči Baltijos valstybių vidaus paklausa.

A pav. Lietuvos prekių ir paslaugų eksporto paklausos kaita ir veiksniai

(A.1.) Pokyčiai per metus

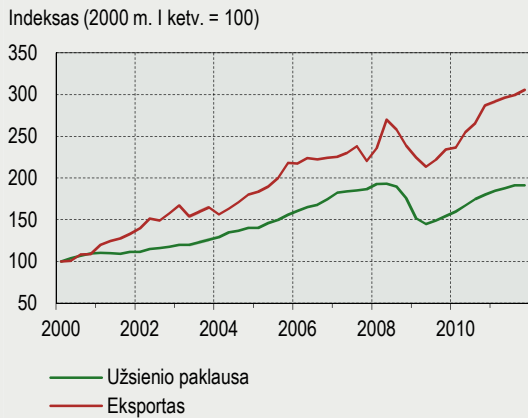

(A.2.) Pokyčiai per ketvirtį

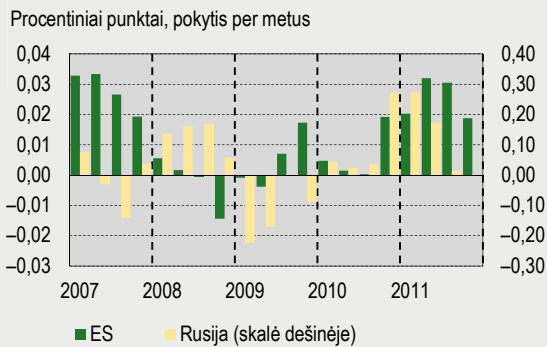
Šaltiniai: Eurostato, Rusijos federalinės statistikos tarnyba, Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

B pav. Lietuvos užsienio paklausos ir eksporto indeksai

Šaltiniai: Eurostatas, Rusijos federalinė statistikos tarnyba, Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

C pav. Lietuvos prekių eksporto rinkos dalių pokyčiai ES ir Rusijoje

Šaltiniai: Eurostatas, Rusijos federalinė muitų tarnyba, Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Pastaba: paveiksle pateikiami nominalieji prekių užsienio prekybos duomenys; į skaičiavimus neįtraukta naftos produktų prekyba.

Užsienio paklausos indeksas (žr. B pav.) rodo, kad 2011 m. pabaigoje Lietuvos užsienio paklausa jau beveik pasiekė didžiausią lygį, buvusį prieš krizę, tačiau nuo 2011 m. pradžios jos pokyčiai yra gana nuosaikūs. Lietuvos eksporto indeksas taip pat rodo, kad eksportas 2011 m. antrąjį pusmetį pasiekė didžiausią apimtį ir metų pabaigoje buvo penktadaliu didesnis nei geriausią 2008 m. ketvirtį.

Vertinant užsienio paklausos ir eksporto raidą, svarbu atkreipti dėmesį, kad jų ryšio analizė turi ribotumą ir užsienio paklausa negali paaiškinti visos eksporto dinamikos. Atliktoje eksporto raidos analizėje nėra atsižvelgta į kitus eksportui įtaką darančius veiksnius – užsienio prekybos struktūrą ir Lietuvos eksporto konkurencingumo lygį. Kuo šalies eksporto struktūra ir jos prekybos partnerių importo struktūra panašesnė, tuo užsienio paklausos ir eksporto pokyčių skirtumas yra mažesnis. Be to, kitokiu tempu nei užsienio paklausa augantis šalies eksportas gali rodyti besikeičiantį eksporto konkurencingumą. Esant teigiamam konkurencingumo efektui, eksportas auga greičiau už užsienio paklausą, ir atvirkščiai. Nuo 2010 m. sparčiau už užsienio paklausą augęs eksportas ir tuo pačiu metu didėjęs Lietuvos prekių eksporto rinkos dalys pagrindinėse prekybos partnerėse (ypač ES; žr. C pav.) galimai rodo augusį Lietuvos eksporto konkurencingumą minėtu laikotarpiu.

¹ Užsienio paklausos rodiklio skaičiavimo imtį sudaro dvidešimt Lietuvos prekybos partnerių. Imties kriterijumi pasirinktas eksporto partnerės reikšmingumas Lietuvai – bent 1 proc. viso 2005–2010 m. Lietuvos eksporto. Jį atitinka šios šalys: Rusija, Latvija, Vokietija, Lenkija, Estija, Jungtinė Karalystė, Prancūzija, Baltarusija, Olandija, Danija, Švedija, JAV, Ukraina, Norvegija, Italija, Ispanija, Belgija, Kazachstanas, Kanada, Suomija ir Singapūras (dėl patikimų duomenų stygiaus į skaičiavimus neįtrauktos Baltarusija, Ukraina, Kazachstanas, Kanada ir Singapūras). Papildomai į šalių imtį įtrauktos šios potencialiai svarbios Lietuvos prekybos partnerės, kurios skaičiavimų atlikimo metu neatitiko apibrėžto kriterijaus: Turkija, Čekija, Vengrija ir Austrija.

V. KAINOS IR SĄNAUDOS

2011 m. antrąjį pusmetį metinė infliacija daugiausia mažėjo, o 2012 m. pradžioje keitėsi nedaug.

Nuo 2011 m. vidurio iki pabaigos infliacija mažėjo – daugiausia dėl lėčiau per metus kilusių maisto kainų. Sausio mėn. infliacija dar truputį sumažėjo, o vasario mėn. padidėjo 0,3 proc. p. (iki 3,7 %) – labiausiai dėl ūgtelėjusios grynosios metinės infliacijos ir sparčiau kilusių administruojamųjų kainų. Kovo mėn. infliacija nepasikeitė. Pakilusios maisto kainos anksčiau buvo svarbiausias metinės infliacijos veiksnys, o vasario ir kovo mėn. jų įtaka beveik nesiskyrė nuo administruojamųjų kainų įtakos. Degalų kainų, kurių metinis augimas labai sumažėjo 2011 m. pabaigoje, įtaka jau buvo mažesnė nei su vidaus paklausa susijusių kainų, įtraukiamų apskaičiuojant grynosios infliacijos rodiklį, įtaka.

Gamintojų kainos vidaus rinkoje 2011 m. pabaigoje ir 2012 m. pradžioje kilo lėčiau (kovo mėn. – 7,3 %), tačiau vis dar daugiausia dėl energetikos produktų, kurie sudaro didžiausią gamintojų kainų indekso dalį (beveik 50 %). Trumpalaikio vartojimo prekių, sudarančių apie ketvirtį gamintojų parduotos produkcijos, poveikis buvo mažas, o ilgalaikio vartojimo prekių, sudarančių mažą indekso dalį, – beveik nepastebimas. Šie išankstiniai vartotojų kainų rodikliai rodo, kad artimiausiu laiku galima tikėtis nuosaikios grynosios infliacijos kaitos.

Struktūrinių infliacijos veiksnių analizė patvirtina, kad vidaus ir išorės veiksnių spaudimas infliacijai yra nedidelis. Vienetinės darbo sąnaudos, darbo našumui didėjant sparčiau už bruto darbo užmokestį, 2011 m. ketvirtąjį ketvirtį tebebuvo mažesnės negu prieš metus ir rodė, kad darbo sąnaudų kaita yra palanki kainų stabilumui. Mažėjančią išorės veiksnių įtaką infliacijai rodo importo kainų kaita: pastaruosiu metu trumpalaikio vartojimo prekių importo kainos kilo lėčiau, o ilgalaikio vartojimo prekių kainos, 2011 m. nuolat buvusios mažesnės negu prieš metus, 2012 m. pradžioje, palyginti su laikotarpiu prieš metus, pakilo mažai.

Grynoji metinė infliacija 2012 m. pradžioje tebebuvo maža.

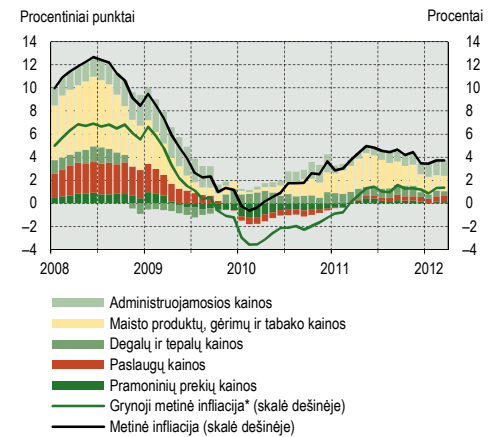
Pramoninių prekių ir rinkos paslaugų kainos 2011 m. kilo nedaug. 2012 m. pradžioje ši tendencija nepasikeitė, grynoji infliacija tebebuvo maža. Taigi iš vidaus paklausos kylantis spaudimas kainoms buvo menkas, nors 2011 m. mažmeninės prekybos apyvarta sparčiai didėjo. Numatoma, kad ekonomika 2012 m. augs gana lėtai, taigi grynoji infliacija neturėtų labai didėti.

Maisto kainos Lietuvoje per metus didėjo vis mažiau, nes pasaulinės maisto kainos kilo lėčiau, o nuo 2011 m. gruodžio mėn. jau krito.

2012 m. kovo mėn., išankstiniais duomenimis, maisto kainos pasaulyje buvo maždaug 7 proc. mažesnės negu prieš metus. Labiausiai per metus atpigę pieno produktai (16 %), tačiau gerokai nukrito ir javų, cukraus, aliejaus kainos. Tik mėsa buvo šiek tiek brangesnė nei atitinkamu 2011 m. laikotarpiu. Nors pasaulinės maisto kainos buvo kur kas mažesnės negu prieš metus, pastaruosius keletą mėnesių jos didėjo. Jungtinių Tautų Maisto ir žemės ūkio organizacija nurodė, kad vasario mėn. tai lėmė pakilusios cukraus, aliejaus ir javų, ypač kviečių, kainos. Cukraus rinkoje nerimą kėlė prastos oro sąlygos Brazilijoje, kuri yra didžiausia pasaulyje cukraus gamintoja ir eksportuotoja, kviečių rinkoje – galimas šaltų orų poveikis Europos ir NVS šalių derliui. Aliejaus grupės brangimą skatino 2011–2012 m. sezonui numatomas augalinių aliejų pasiūlos ir paklausos neatitikimas.

2012 m. pradžioje infliacija pasikeitė nedaug.

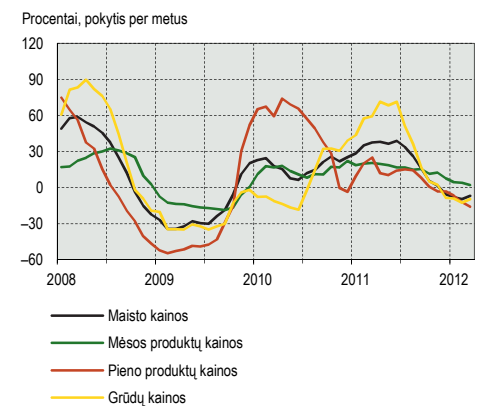
22 pav. Metinės infliacijos veiksniai

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.
* Suderinto vartotojų kainų indekso, neįskaitant maisto, degalų ir tepalų bei administruojamųjų kainų, pokytis.

Nuo 2011 m. pabaigos maisto kainos pasaulyje buvo mažesnės negu prieš metus.

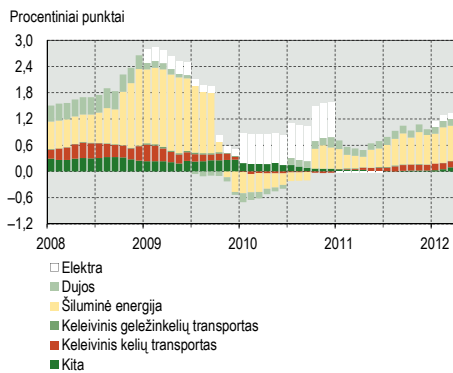
23 pav. Pasaulinės maisto kainos

Šaltiniai: Jungtinių Tautų Maisto ir žemės ūkio organizacija ir Lietuvos banko skaičiavimai.

2012 m. pradžioje administruojamųjų kainų kilimą paspartino pabrangusi elektra.

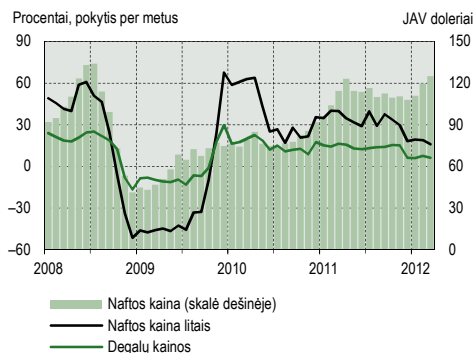
24 pav. Administruojamųjų kainų įtaka metinei infliacijai

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

2012 m. vasario mėn. naftos kaina labai pakilo dėl geopolitinių neramumų.

25 pav. Pasaulinės naftos kainos ir degalų kainų Lietuvoje kaita

Šaltiniai: Bloomberg, Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Lėčiau brangstant maistui Lietuvoje, jo kainų poveikis infliacijai sumažėjo. Palyginti su gegužės mėn., kai maisto produktų ir nealkoholinių gėrimų kainos Lietuvoje kilo labai sparčiai (11,1 % per metus), jų augimas sulėtėjo daugiau nei perpus (iki 4,3 % 2012 m. kovo mėn.). Alkoholiniai gėrimai ir tabako gaminiai infliacijai darė mažą įtaką: 2011 m. jų kainos buvo tik maždaug 1 proc. didesnės nei 2010 m. Tiesa, 2012 m. kovo mėn. buvo padidintas akcizas cigaretėms. Dėl turėtų cigarečių atsargų kovo mėn. tabako gaminių kainos padidėjo mažai, tačiau jos kils artimiausiais mėnesiais.

2011 m. ir 2012 m. pradžioje šilumos energija nuolat brango, nuo 2012 m. sausio mėn. padidėjo gyventojams taikoma elektros kaina.

Nuo 2011 m. vidurio metinis administruojamųjų kainų kilimas, išskyrus keleto mėnesių, spartėjo, daugiausia dėl labiau pabrangusios šilumos energijos, o 2012 m. sausio mėn. – ir dėl nuo metų pradžios pakilusios (3,8 %) elektros kainos. Kovo mėn. duomenimis, šilumos kaina per metus pakilo 22 proc. – labiausiai per maždaug pustrėčių metų. Ji didėjo, nes brango jos gamybai naudojamas kuras – daugiausia importinės gamtinės dujos. Sausio ir vasario mėn. gamtinių dujų importo kaina šiek tiek sumažėjo, tačiau kovo mėn. vėl padidėjo.

Per vasario mėn. šiluma pabrango daugiausia per maždaug pusmetį – 3 proc., labiausiai – Panevėžyje (11 %), nes šiame mieste kaina buvo nekeista nuo 2011 m. vidurio, tačiau ji kilo ir kituose miestuose ir rajonuose. Kovo mėn. šiluma brango nedaug.

Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija kovo mėn. pranešė, kad skirtingą šilumos kainų dinamiką Lietuvos miestuose iš dalies lėmė šilumos kainų perskaičiavimo, kintant kuro kainoms, dažnumas, nes kuro kainoms svyruojant nedaug, šilumos kainų galima buvo nekeisti. Nuo 2012 m. pradžios šilumos kainos turi būti perskaičiuojamos kas mėnesį, todėl pamažu jų kaitos skirtumai sumažės ir priklausys tik nuo sprendimų investuoti į šilumos ūkį ir naudojamo kuro rūšies.

2012 m. pirmąjį ketvirtį sparčiai didėjo naftos kaina pasaulyje, todėl degalai Lietuvoje brango.

Naftos kaina JAV doleriais, 2011 m., palyginti su 2010 m., pakilusi beveik 40 proc., 2012 m. pradžioje, ypač vasario mėn., didėjo itin sparčiai. Remiantis Tarptautinės energetikos agentūros kovo mėn. paskelbta naftos rinkos ataskaita, naftos kaina pastaruoju metu kilo didėjant jos pasiūlos sutrikimų grėsmėi. Geopolitinės problemos Sirijoje, Pietų Sudane ir Jemene jau sutrikdė šių valstybių naftos pasiūlą. Artimiausių mėnesių pasiūlos prognozėms netikrumo pridėjo galimas pasiūlos sumažėjimas, susijęs su antro pagal dydį OPEC gamintojo, Irano, situacija.

Degalų kainų Lietuvoje metinis augimas beveik visus 2011 m. buvo didelis, vidutiniškai per metus kainos pakilo 13,7 proc. Metinis augimas itin (iki maždaug 6 %) sumažėjo metų pabaigoje (daugiausia dėl bazės efekto). 2012 m. pradžioje, sparčiai kylant naftos kainoms, pastebimai brango ir degalai: per sausio–kovo mėn. – maždaug 6,5 proc. Vis dėlto degalų kainų metinį augimą slopino bazės efektas ir jis buvo palyginti nedidelis (kovo mėn. – 6,1 %).

VI. KREDITAS IR INDĖLIAI

2011 m. antrąjį pusmetį augęs bankų sektoriaus paskolų portfelis⁵ per 2012 m. pirmuosius du mėnesius sumenko.

Augant ekonomikai ir stiprėjant privačiojo sektoriaus finansinei padėčiai 2011 m. antrąjį pusmetį kredito paklausa atsigavo, o tam palankią įtaką galėjo daryti švelnėjančios skolinimo sąlygos ir palyginti mažos palūkanų normos. 2011 m. liepos–spalio mėn. bankų sektoriaus paskolų portfelis padidėjo 1,1 mlrd. litų, arba 2,0 proc. (penktadalį šio padidėjimo nulėmė padidėjusi paskolų portfelio vertė⁶). Tačiau didėjančios abejonės dėl kai kurių Europos valstybių galimybių tinkamai vykdyti anksčiau prisiimtus įsipareigojimus lėmė didėjančią netikrumą pagrindinėse Lietuvos užsienio prekybos partnerėse: artėjant metų pabaigai, nefinansinių įmonių ekonominių vertinimų rodiklis tapo neigiamas, sumažėjo ir vartotojų pasitikėjimas. Taigi, nepaisant gerėjančios skolininkų finansinės padėties, ateities vertinimas prastėjo ir bankų sektoriaus paskolų portfelis per 2012 m. pirmus du mėnesius sumenko, o tam įtaką darė visų sektorių įsiskolinimo sumažinimas.

2011 m. toliau gerėjo nefinansinių įmonių finansinė padėtis, nors metų pabaigoje uždirbtas pelnas sumenko.

Per 2011 m. verslo uždirbtas pelnas prieš apmokestinimą buvo 8,4 mlrd. litų, t. y. 57,8 proc. didesnis negu 2010 m., įmonių pardavimų pelningumas per metus pasiekė prieš ekonomikos nuosmukį buvusį lygį (4,4 %), o verslas vis mažesnę savo veiklos dalį finansavo skolintomis lėšomis (mažėjo finansinis svertas). Augant paklausai užsienio rinkose, į eksportą orientuotos ekonomikos veiklos (žemės ūkis, pramonė, transportas) sparčiai didino pelną, o atsigaunant vartojimui vietos rinkoje 2011 m. prekybos įmonių pardavimų metinės pajamos ir pelnas buvo didžiausi nuo 2009 m.

Tačiau, stiprėjant nuogaštamams dėl ūkio plėtros vietos ir užsienio rinkose, verslas ateitį ėmė vertinti prasčiau ir mažino įsipareigojimus bankų sektoriui.

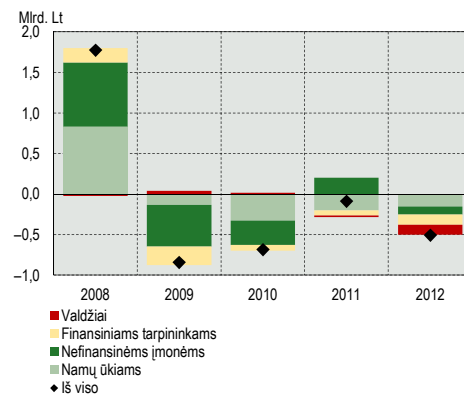
Sparčiau plėtojant įmonių veiklą, didėjo naujų investicijų poreikis, kurio dalis buvo tenkinama iš skolintų lėšų. Tačiau 2011 m. gruodžio mėn. ir 2012 m. sausio–vasario mėn. nefinansinės įmonės mažino įsipareigojimus bankų sektoriui. Tai lėmė tiek sezoniniai veiksniai (nefinansinėms įmonėms būdinga mažinti įsipareigojimus bankams metų pabaigoje), tiek galimai sumenkusi paklausa (įmonės yra linkusios veiklą finansuoti nuosavais ištekliais – didėjant pelnui jų poreikis skolintis menksta) ar abejotina investavimo perspektyva. Minėtu laikotarpiu paskolų nefinansinėms įmonėms portfelis sumenko 0,6 mlrd. litų, arba 2,5 proc. 2011 m. pabaigoje nefinansinių įmonių įsipareigojimų kaitą lėmė didžiausi skolininkai: įsipareigojimus mažino statybos ir prekybos įmonės, o juos didino apdirbamosios gamybos įmonės.

Nemažėjant nefinansinių įmonių veiklos aktyvumui, daugelis jų susidūrė su darbo jėgos trūkumu, o tai didina darbo užmokestį ir stiprina namų ūkių finansinę padėtį.

Gerėjant namų ūkių finansinei būklei ir atsigaunant vartotojų pasitikėjimo rodikliui, 2011 m. kai kuriais mėnesiais gyventojai didino įsipareigojimus bankų sektoriui. Tačiau 2011 m. ketvirtąjį ketvirtį namų ūkių nuotaikos suprastėjo, o tam įtaką galėjo daryti išaugęs netikrumas dėl ekonomikos raidos ir nustoję didėti įmonių pelnai. 2011 m. spalio–2012 m. vasario mėn. namų ūkiai įsipareigojimus bankams sumažino 0,6 mlrd. litų, arba 2,3 proc. Kaip ir ankstesniais laikotarpiais, reikšmingesnę įtaką tam darė kitų (ne būsto) paskolų spartesnis grąžinimas.

2012 m. pradžioje įsiskolinimą bankams mažino visi sektoriai.

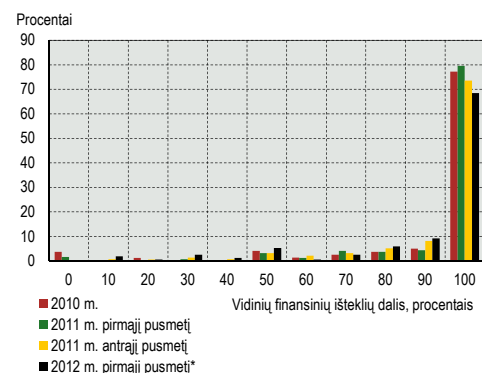
26 pav. Bankų paskolų portfelio kaitos veiksniai sausio–vasario mėn.

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

Gerėjant nefinansinių įmonių veiklos rezultatais, skolinimosi iš bankų paklausa gali būti suvaržyta, nes verslas savo veiklą yra linkęs finansuoti iš vidinių finansinių išteklių.

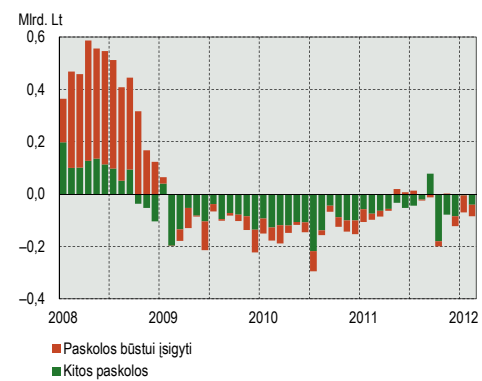
27 pav. Įmonių pasiskirstymas pagal verslo finansinių poreikių tenkinimo kilmę

Šaltiniai: Lietuvos banko užsakymu atlikta nefinansinių įmonių apklausa dėl veiklos finansavimo ir Lietuvos banko skaičiavimai.
* Verslo plėtrą planuojančios įmonės.

Namų ūkiai ir toliau yra atsargūs prisiimdami papildomus finansinius įsipareigojimus.

28 pav. Paskolų namų ūkiams sandoriai per mėnesį

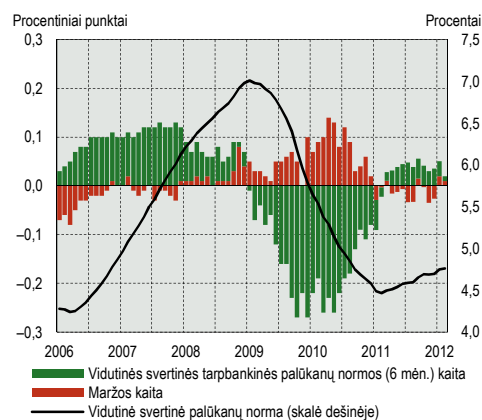
Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

⁵ 2011 m. lapkričio 24 d. Lietuvos bankas atšaukė AB banko SNORAS veiklos licenciją. Siekiant užtikrinti duomenų palyginamumą ir analizės tikslumą, šiame skyriuje bankų sektoriaus Lietuvoje suteiktų paskolų ir priimtų indėlių raida vertinama neįtraukiant AB banko SNORAS duomenų.

⁶ Toliau tekste paskolų portfelio kaita vertinama neatsižvelgiant į paskolų vertės kaitą.

Pasiskolinti 2012 m. pradžioje iš bankų tapo brangiau šiems ėmus konservatyviau vertinti prisiimamą riziką.

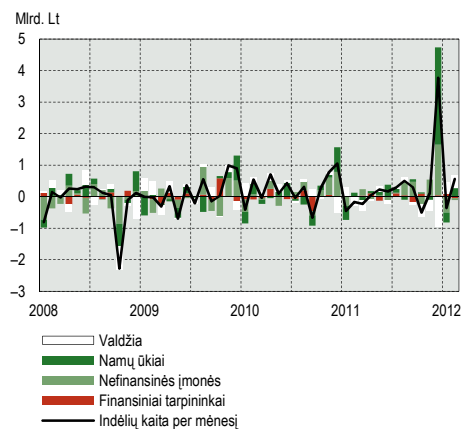
29 pav. Naujų paskolų privačiam sektoriui palūkanų normų kaitos veiksniai (12 mėn. slenkamasis vidurkis)

Šaltiniai: EURIBOR-EBF ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Metų pradžioje būdingą indėlių atsiėmimą vasario mėn. pakeitė jų augimas, kurį iš esmės lėmė namų ūkiai ir valdžios sektorius.

30 pav. Indėlių bankų sistemoje kaitos per mėnesį veiksniai

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

Pastaba: namų ūkių ir nefinansinių įmonių indėlių bankų sektoriuje svarų išaugimą 2011 m. gruodžio mėn. reikšminga apimtimi lėmė VĮ "Indėlių ir investicijų draudimas" pradėti grąžinti apdrausti bankrutavusio AB banko SNORAS indėliai.

Nerimą dėl kylančių kainų euro zonoje keitė nuogąstavimai dėl slopstančio ekonomikos augimo ir gilėjančios valstybių skolos krizės, todėl ECB švelnino pinigų politiką.

2011 m. gruodžio mėn. ECB iki 1 proc. sumažinus pagrindines palūkanų normas ir ėmus skolinti ilgesniam laikotarpiui, įtampa tarpbankinėje rinkoje atslūgo, o pasiskolinti joje tapo pigiau. Iki 2012 m. sausio vidurio kartu su skolinimosi kainos euro zonos tarpbankinėje rinkoje kritimu mažėjo skolinimosi tarpbankinėje Lietuvos rinkoje kaina. Tačiau vėliau tarpbankinių palūkanų normų kaitos kryptys išsiskyrė: EURIBOR toliau mažėjo, o VILIBOR nusistovėjo prieš metus stebėto lygio. Trys ketvirtadaliai privačiojo sektoriaus įsipareigojimų bankams Lietuvoje yra eurai. Bankams konservatyviai vertinant prisiimamą kredito riziką ir didinant skolinimo maržą, 2012 m. sausio mėn. naujų paskolų privačiam sektoriui palūkanų norma sparčiai nedidėjo, nes pusę maržos išaugimo atsvėrė sumenkusi tarpbankinė palūkanų norma. 2012 m. sausio mėn. vidutinė svertinė naujų paskolų privačiam sektoriui palūkanų norma sudarė 4,7 proc., t. y. 0,7 proc. p. daugiau negu prieš metus.

Po metų pradžioje būdingo indėlių atsiėmimo vasario mėn. privatusis sektorius juos padidino, tačiau reikšmingiausią įtaką indėlių bankuose augimui per 2012 m. pirmuosius du mėnesius darė valdžios sektorius.

Privatusis sektorius, nors jo finansinė padėtis stiprėjo, neskubėjo priimti naujų vartojimo ar investavimo sprendimų dėl prognozuojamo lėtesnio ekonomikos augimo, o tai galėjo lemti indėlių bankų sektoriuje ūgtelėjimą. 2011 m. gruodžio mėn. fiksuotą nemažą indėlių bankuose padidėjimą reikia vertinti atsargiai, nes reikšmingą dalį jo galėjo lemti tai, kad VĮ „Indėlių ir investicijų draudimas“ pradėjo grąžinti apdraustus bankrutavusio AB banko SNORAS indėlius. 2012 m. sausio mėn., o tai yra būdinga metų pradžioje, namų ūkiai mažino indėlius bankuose, tačiau vasario mėn. juos padidino. Tam įtaką iš dalies galėjo daryti iki aukščiausio lygio per pastaruosius metus pakilusios palūkanų normos. Per 2012 m. pirmuosius du mėnesius indėliai bankų sektoriuje padidėjo 0,2 mlrd. litų (nors atitinkamą laikotarpį prieš metus sumenko 0,6 mlrd. Lt), tam reikšmingiausią įtaką darė valdžios sektorius.

VII. VALDŽIOS SEKTORIAUS FINANSAI

Didėjančios pajamos ir ribojamos išlaidos toliau gerino viešųjų finansų padėtį – valdžios sektoriaus deficitas ketvirtąjį ketvirtį per metus sumažėjo 1,7 proc. p.

Keturių ketvirčių valdžios sektoriaus deficito sumos ir metų BVP santykis sudarė 5,5 proc. Ketvirtąjį ketvirtį tiek išlaidų, tiek pajamų ir BVP santykis mažėjo. Išlaidų atveju tai susiję su jų ribojimu ir sparčiu BVP augimu. Kalbant apie pajamas, tikėtina, kad jų ir BVP santykio smukimas susijęs su nuo ekonominio sunkmečio pradžios gerokai sumažėjusiu VS pajamų elastingumu ekonomikos aktyvumo augimo atžvilgiu: 2000–2008 m. šis rodiklis sudarė apie 1,4, o 2009–2011 m. sumažėjo iki maždaug 0,8. Tai reiškia, kad pakankamai spartus ekonomikos augimas pastaraisiais ketvirčiais sugeneruoja gerokai lėtesnį VS pajamų padidėjimą.

Socialinės įmokos ketvirtąjį ketvirtį ir toliau sparčiai didėjo ir buvo pagrindinis VS pajamas didinęs veiksnys.

Įmokų metinis ūgtelėjimas buvo vienas iš didžiausių per pastaruosius dvejus metus. Jos augo daugiausia dėl padidėjusių draudėjų ir apdraustųjų sumokėtų socialinio draudimo įmokų, o per metus sparčiausiai padidėjo savarankiškai dirbančiųjų sumokėtos socialinės įmokos. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos 2012 m. sausio–kovo mėn. duomenys rodo, kad 2012 m. pirmąjį ketvirtį socialinių įmokų metinis padidėjimas turėtų sudaryti maždaug tiek pat, kiek ir ketvirtąjį ketvirtį.

2011 m. paskutinį ketvirtį vienas iš labiausiai valdžios sektoriaus pajamas padidinusiu veiksmu buvo netiesioginių mokesčių pajamos, padidėjusios dėl gausesnių PVM pajamų.

Tačiau, palyginti su praėjusiais ketvirčiais, netiesioginių mokesčių pajamos per metus padidėjo gerokai mažiau daugiausia dėl PVM pajamų. Tai iš dalies susiję su lėčiau nei ankstesniais ketvirčiais augusia mažmeninės prekybos, įskaitant variklines transporto priemones, apyvarta palyginamomis kainomis ir šiek tiek mažesniu infliacijos poveikiu. Vis dėlto didžiausią įtaką lėtesniam PVM pajamų augimui turėjo bazės efektas ir, Lietuvos Respublikos finansų ministerijos duomenimis, mokesčio nepriemokos ir permokos dinamika. Veiksny, paprastai didinantis PVM pajamas, jas vertinant kaupimo principu, – mokesčio nepriemoka – 2011 m. paskutinį ketvirtį sumažėjo. Mokesčio permoka buvo didesnė nei prieš metus – daugiausia dėl išaugusio eksporto, nes jis PVM neapmokestinamas, o PVM už įsigijimus atskaitomas.

Kitų (ne PVM) netiesioginių mokesčių pajamos ketvirtąjį ketvirtį per metus smuko beveik dešimtdaliu. Tam didžiausią įtaką darė nekilnojamojo turto ir aplinkos taršos mokesčiai. Akcizų pajamos per metus iš esmės nepasikeitė. Tikėtina, kad Lietuvos muitinės surenkami akcizai per metus išaugo dėl padidėjusio importo. Valstybinė mokesčių inspekcija akcizų ketvirtąjį ketvirtį surinko mažiau nei prieš metus. Labiausiai sumenko akcizai už energijos produktus ir alkoholinius gėrimus.

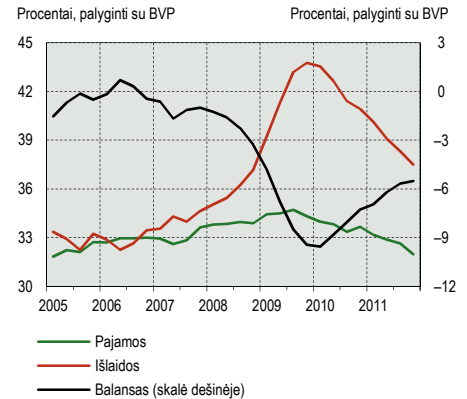
Ketvirtąjį ketvirtį nemokestines pajamas sumažino sumenkę kapitalo pervedimai iš ES. Atsižvelgiant į nacionalinio biudžeto 2012 m. sausio–kovo mėn. duomenis, tikėtina, kad 2012 m. pirmąjį ketvirtį netiesioginių mokesčių pajamos turėtų augti panašiu tempu kaip 2011 m. paskutinį ketvirtį.

Ketvirtąjį ketvirtį tiesioginių mokesčių pajamos per metus sumažėjo dėl šeštadaliu smukusių pelno mokesčio pajamų.

Išvengti didesnio tiesioginių mokesčių pajamų nuosmukio padėjo apie 2 proc. paaugusios gyventojų pajamų mokesčio pajamos, nes apie 3 proc. per metus padidėjo darbo užmokesčio fondas ekonomikoje. Tam įtakos

Augančios pajamos ir ribojamos išlaidos toliau gerino Lietuvos viešųjų finansų padėtį.

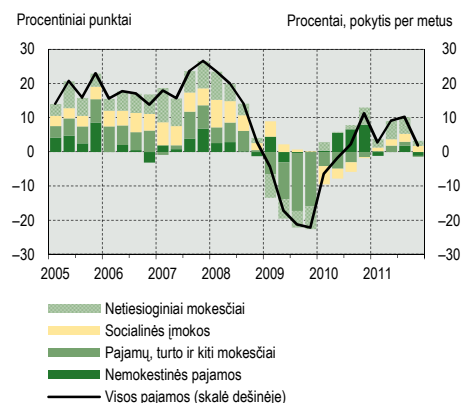
31 pav. Valdžios sektoriaus pajamos, išlaidos ir balansas

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Ekonomikos plėtra padidino valdžios sektoriaus pajamas, tačiau metinis augimo tempas sumažėjo.

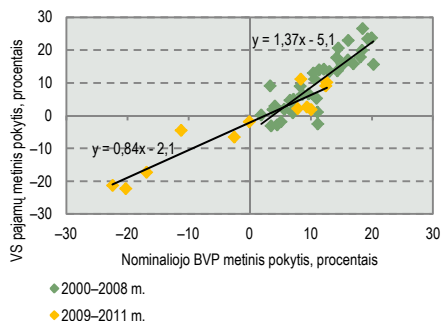
32 pav. Valdžios sektoriaus pajamų kaitos veiksniai

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Daugiausia dėl nepalankaus kompozicijos efekto 2009–2011 m. stebimas mažesnis valdžios sektoriaus pajamų lankstumas BVP atžvilgiu.

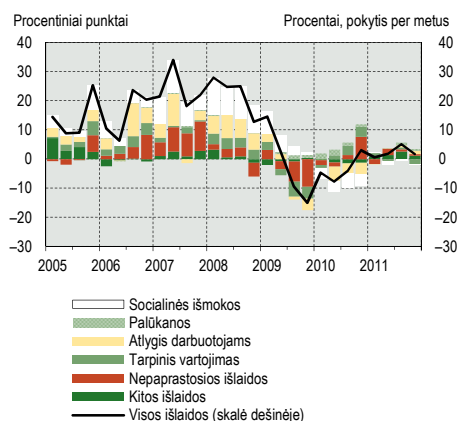
33 pav. Valdžios sektoriaus pajamų lankstumas 2000–2011 m.

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Dėl taupymo priemonių įtakos, valdžios sektoriaus bendrosios išlaidos padidėjo nedaug.

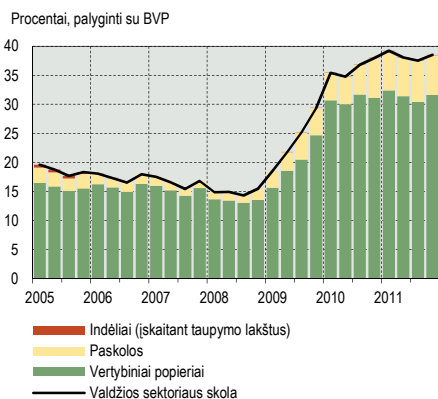
34 pav. Valdžios sektoriaus išlaidų kaitos veiksniai

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Viešąją skolą daugiausia padidino centrinės valdžios skolinimasis užsienyje.

35 pav. Valdžios sektoriaus skola pagal priemones

Šaltiniai: Lietuvos Respublikos finansų ministerija ir Lietuvos banko skaičiavimai.

turėjo pakilęs darbo užmokestis ir didesnis užimtųjų skaičius. Pelno mokesčio sumažėjimą ketvirtąjį ketvirtį, kaip ir ankstesniu laikotarpiu, lėmė mažesnis taikomas mokesčio tarifas. Pelno mokesčio mokesstinė bazė – 2010 m. apmokestinamasis pelnas – per metus paaugo daugiau nei dešimtadaliu, o pelningai dirbusių įmonių buvo daugiau. Taip pat, gerėjant pelningumo lūkesčiams, vis daugiau įmonių rinkosi mokėti avansinį pelno mokestį pagal ankstesnių metų veiklos rezultatus. Nacionalinio biudžeto 2012 m. sausio–kovo mėn. duomenys leidžia tikėtis, kad 2012 m. pirmąjį ketvirtį tiesioginių mokesčių pajamos padidės, nes gyventojų pajamų mokesčio buvo surinkta daugiau nei prieš metus, o pelno mokesčio nuosmukis sumažėjo.

Bendrosios valdžios sektoriaus išlaidos ketvirtąjį ketvirtį paaugo – daugiausia dėl kompensacijos dirbantiesiems ir kitų išlaidų.

Per metus valdžios sektoriaus išlaidos padidėjo apie 2 proc. Kompensacija dirbantiesiems ketvirtąjį ketvirtį augo sparčiau nei trečiąjį – apie 5 proc. Daugiausia kompensacija dirbantiesiems padidėjo valstybės finansuojamoje žemės ūkiu, miškininkystės ir žuvininkystės, profesinėje, mokslinėje ir techninėje, sveikatos priežiūros ir socialinio darbo veiklose. Tikėtina, kad, kaip ir ankstesnį ketvirtį, kompensacijos dirbantiesiems išlaidas labiausiai padidino didesnis darbo užmokestis, nes užimtųjų VS toliau mažėjo. Darbo užmokesčio išlaidos padidėjo dėl didesnio aukštesnės kvalifikacijos specialistų skaičiaus ir išmokų už papildomą darbą. Kitų išlaidų padidėjimą daugiausia lėmė kapitalo pervedimai, o viešosios investicijos buvo šeštadaliu mažesnės nei prieš metus. Be to, VS einamieji pervedimai padidėjo dėl didesnių lėšų kitiems einamiesiems tikslams.

Pagrindiniai VS išlaidas mažinę veiksniai ketvirtąjį ketvirtį buvo šeštadaliu mažesnės investicijos ir dešimtadaliu per metus sumenkusios išlaidos tarpinio vartojimo prekėms ir paslaugoms pirkti. Pastarųjų kryžiai didžiausią įtaką padarė sumenkusios išlaidos ilgalaikio materialiojo turto einamajam remontui ir mažesnės pervestos lėšos asignavimų gavėjams patikėtoms funkcijoms vykdyti. Dėl pakilusių energijos kainų ketvirtąjį ketvirtį daugiau lėšų buvo skirta šildymui ir transporto išlaidoms; šie veiksniai neleido svariau sumažėti tarpinio vartojimo išlaidoms. Socialinės išmokos ketvirtąjį ketvirtį buvo taip pat mažesnės nei prieš metus. Labiausiai jas sumažino kritusios nedarbo draudimo, ligos ir motinystės draudimo išmokos bei senatvės pensijos. Palūkanų mokėjimai ketvirtąjį ketvirtį per metus paaugo šeštadaliu.

Viešąją skolą ketvirtąjį ketvirtį daugiausia padidino užsienyje išplatinta obligacijų emisija.

Valdžios sektoriaus skolos ir BVP santykis 2011 m. ketvirtąjį ketvirtį ūgtelėjo iki 38,5 procento. Skolos dydis per ketvirtį padidėjo 2,1 mlrd. litų – iki 40,8 mlrd. litų. Labiausiai padidėjo centrinės valdžios skola. Tam įtakos turėjo lapkričio mėn. išplatinta 1,5 mlrd. JAV dolerių vertės obligacijų emisija. Kaip ir tikėtasi ankstesnėje apžvalgoje, reikšmingai padidėjo socialinės apsaugos fondų skola, kuri metų pabaigoje sudarė 7,6 mlrd. litų (7,2 % BVP). Didžioji padidėjimo dalis susijusi su gautomis ilgalaikėmis paskolomis. Naujaisi Lietuvos Respublikos finansų ministerijos duomenys rodo, kad centrinės valdžios ir socialinės apsaugos fondų skola vasario pabaigoje vėl labai išaugo dėl išleistos 1,5 mlrd. JAV dolerių vertės obligacijų emisijos. Skolos ir BVP santykis sudarė 38,3 proc. (gruodžio pabaigoje – 36,3 %). Todėl nauja obligacijų emisija reikšmingai padidins valdžios sektoriaus skolos rodiklį 2012 m. pirmąjį ketvirtį.

3 intarpas. Valdžios sektoriaus balansas: struktūrinė padėtis ir poveikis Lietuvos ekonomikai 1999–2011 m.

Vyriausybės skolinimasis išlaidoms finansuoti yra vienas iš veiksnių, didinančių vidaus paklausą ir darančių spaudimą infliacijai šalies ekonomikoje. Tai verčia valstybės centrinį banką trumpuoju laikotarpiu nustatyti didesnę palūkanų normą nei būtų reikalinga siekiant kainų stabilumo. Didelis viešųjų finansų deficitas sparčiai didina viešąją skolą, dėl to mažėja investuotojų pasitikėjimas ir padidėja privačių investicijų išstūmimo tikimybė. Valstybei tapus ES, o ypač Ekonominės ir pinigų sąjungos, nare, jos fiskalinė drausmė gali sumažėti ir gali padidėti polinkis į deficitą (angl. *deficit bias*). Tam daugiausia įtakos turi išnykusi valiutos kurso rizika ir menkesnis palūkanų normos rizikos priedas, nes investuotojai euro zonos valstybę dažniau vertina kaip mažesnės rizikos šalį. Pripažinus, kad Maastrichto sutarties sąlygos negarantuoja fiskalinės drausmės laikymosi ir kelia pavojų pinigų sąjungos egzistavimui, 1997 m. Europos Vadovų Taryba Amsterdamo pasirašė Europos Sąjungos Stabilumo ir augimo pakta (SAP).

Remiantis SAP nuostatomis, ES valstybės narės yra įsipareigojusios siekti subalansuoto arba perteklinio VS balanso, o vykdant anticiklinę politiką, VS deficitai neturėtų būti didesni kaip 3 proc. BVP. 2005 m. Europos Vadovų Taryba pritarė SAP pakeitimams, kuriais iš esmės buvo palengvintas akto reikalavimų įgyvendinimas – valstybių narių fiskalinės padėties ir SAP kriterijų atitiktis buvo pradėta vertinti individualiai, atsižvelgiant į kiekvienos valstybės ekonominę situaciją ir biudžeto būklę. Sutarta, kad bendrasis VS balansas nėra geriausias rodiklis, kuriuo remiantis derėtų vertinti valstybės viešuosius finansus ir fiskalinę politiką. Taip yra dėl dviejų pagrindinių priežasčių. Pirma, VS balansui įtaką daro daug veiksnių, o kai kurie iš jų yra priklausomi nuo valdžios sprendimų. Pagrindinis iš jų – ekonomikos aktyvumo svyravimas. Cikliniai aktyvumo svyravimai daro tiesioginę įtaką VS pajamoms ir išlaidoms, tačiau dėl jų trumpalaikiškumo fiskalinės politikos keisti nereikia – automatiniai stabilizatoriai turi veikti. Viešųjų finansų būklę veikiantys diskretiniai valdžios sprendimai paprastai turi ilgiau trunkantį poveikį VS pajamoms ir išlaidoms – atsiranda fiskalinė inercija. Dėl to svarbu atskirti fiskalinio balanso pokyčius dėl ekonomikos ciklinių svyravimų nuo tų, kuriuos dažniausiai lemia diskretiniai valstybės institucijų sprendimai, t. y. įvertinti cikliška pakoreguotą (arba struktūrinį)¹ VS balansą. Antra, į bendrąjį VS balansą įtraukiamos gautos ir sumokėtos palūkanos, tačiau vertinant, kiek fiskalinė politika atitinka ekonomines sąlygas, išlaidos palūkanoms nėra svarbios: jos priklauso nuo valstybės skolos, o pastaroji yra ankstesnio laikotarpio fiskalinės politikos padarinys. Todėl, analizuojant fiskalinės politikos poveikį ekonomikai, derėtų iš bendrojo VS balanso atimti palūkanas (jos atimamos iš pajamų ir išlaidų) ir gautą pirminį VS balansą pakoreguoti atsižvelgiant į ciklinius ekonomikos aktyvumo svyravimus. Atlikę šiuos veiksmus, gauname pirminį struktūrinį VS balansą, kuris rodo viešųjų finansų padėtį, kai ekonomikos aktyvumo augimas atitinka ilgo laikotarpio tendą. Tokio balanso metinis pokytis rodo VS finansų poveikį ekonomikos aktyvumui.

Struktūrinio VS balanso rodiklis plačiai naudojamas tarptautinių institucijų (ECB, EK, TVF, EBPO). Jis tapo dar aktualesnis 2012 m. kovo 2 d. Europos valstybių (išskyrus Jungtinę Karalystę ir Čekiją) vadovams pasirašius sutartį dėl stabilumo, koordinavimo ir valdysenos Ekonominėje ir pinigų sąjungoje. Pagrindiniai joje įtvirtinti klausimai apima fiskalinę drausmę, ekonominės politikos koordinavimą ir euro zonos valdyseną. Fiskalinės drausmės srityje vieni iš svarbiausių aspektų yra subalansuoto biudžeto taisyklės privalomumas ir perviršinio deficito koregavimo automatinio mechanizmo įtvirtinimas nacionaliniu lygiu. Subalansuoto biudžeto taisyklė reiškia, kad valstybės įsipareigoja turėti subalansuotus arba perteklinius VS balansus, o jų vidutinio laikotarpio tikslas turėtų būti ne didesnis nei 0,5 proc. BVP struktūrinis deficitas². Pagal šią taisyklę taip pat turi būti numatyti automatiniai korekcijos mechanizmai, kurie pradėtų veikti, jei faktinis VS balansas reikšmingai nukryptų nuo nustatyto vidutinio laikotarpio tikslo. Todėl šio intarpo tikslas – apskaičiuoti Lietuvos pirminį struktūrinį VS balansą ir nustatyti fiskalinės politikos poveikį ekonomikai 1999–2011 m.

Pirminio VS balanso išskaidymui ECB kartu su kitų valstybių centriniais bankais yra parengęs metodiką³, kurią trumpai apžvelgsime. Struktūrinis balansas laikotarpiu t gaunamas išskirstant pirminį VS balansą (jį žymėsime B_t) į dvi sudedamąsias dalis: ciklinę ($B_{c,t}$), susijusią su automatinio stabilizatorių veikimu, ir struktūrinę ($B_{s,t}$), susijusią su diskretiniais valdžios sprendimais. Tai rodo 1 išraiška:

$$B_{s,t} = B_t - B_{c,t}. \quad (1)$$

Atsižvelgiant į metinį $B_{s,t}$ pokytį, galima įvertinti šalies fiskalinę poziciją, t. y. valdžios institucijų diskretinių sprendimų formuojamą tęstinę fiskalinę politikos kryptį. Fiskalinė pozicija gali būti švelnėjanti, griežtėjanti arba neutrali. Pirminio VS balanso ciklinė komponentė $B_{c,t}$ apskaičiuojama kaip VS pajamų ($R_{c,t}$) ir išlaidų ($E_{c,t}$) ciklinių komponentių skirtumas. Tai rodo 2 išraiška:

$$B_{c,t} = R_{c,t} - E_{c,t}. \quad (2)$$

Norint įvertinti $R_{c,t}$ ir $E_{c,t}$, pirmiausia būtina nustatyti VS pajamų ir išlaidų sudedamąsias dalis, susijusias su ekonomikos ciklu per mokestinę bazę. Vėliau reikia įvertinti jų elastingumą mokestinės bazės atžvilgiu, o galiausiai – VS pajamų ir išlaidų sudedamųjų dalių cikliškumus pritaikius mokestinių bazių atotrūkius nuo ilgalaikio vidurkio. ECB, rengdamas metodiką, nustatė, kad galima išskirti keturias pajamų ir vieną išlaidų kategoriją, kurios visose ES valstybėse yra priklausomos nuo ekonomikos ciklo. Pajamų pusėje – tai tiesioginiai privačiame sektoriuje dirbančių namų ūkių sumokami mokesčiai (GPM), tiesioginiai įmonių mokesčiai (PM), su privačiu vartojimu susiję netiesioginiai mokesčiai (NTM) ir privačiojo sektoriaus sumokamos socialinės įmokos (SOC). Vienintelė su ekonomikos ciklu susijusi išlaidų dalis – nedar-

bo draudimo išmokos (NED). Dėl kitų pajamų ir išlaidų dedamųjų bendru sutarimu daroma prielaida, kad jų elastingumas ekonomikos ciklo atžvilgiu yra lygus nuliui. Formaliai pajamų ir išlaidų ciklines komponentes galima užrašyti taip, kaip parodyta 3 ir 4 išraiškose:

$$R_{c,t} = GPM_{c,t} + PM_{c,t} + NTM_{c,t} + SOC_{c,t}, \quad (3)$$

$$E_{c,t} = NED_{c,t}. \quad (4)$$

Šioms pajamų ir išlaidų sudedamosioms dalims parinktos makroekonominės bazės, labiausiai rodančios atitinkamas mokesčines bazes. Tiesioginiai namų ūkių mokesčiai ir privačiojo sektoriaus sumokamos socialinės įmokos susieti su privačiojo sektoriaus kompensacijos dirbantiesiems fondu (W^P). Privačiojo sektoriaus kompensacija dirbantiesiems naudojama dėl to, kad VS kompensacija dirbantiesiems nepriklauso nuo ekonomikos ciklo. Netiesioginių mokesčių makroekonominė bazė yra privataus vartojimo išlaidos (PCN), tiesioginių įmonių mokesčių bazė – bendrasis likutinis perteklius (F), nedarbo draudimo išmokų – bedarbių skaičius (U). Pasinaudojus minėtomis makroekonominėmis bazėmis, pajamų ir išlaidų ciklines komponentes galima perrašyti kaip jų sudedamųjų dalių faktinių reikšmių laikotarpiu t , jų elastingumų mokesčinės bazės atžvilgiu (ϵ)⁴ ir mokesčinės bazės ciklinės komponentės ($W_{c,t}^P$, $F_{c,t}$, $PCN_{c,t}$, $W_{c,t}^P$ ir $U_{c,t}$) sandaugų sumą. Tai rodo 5 ir 6 išraiška:

$$R_{c,t} = GPM_t \cdot \epsilon_{GPM;W^P} \cdot W_{c,t}^P + PM_t \cdot \epsilon_{PM;F} \cdot F_{c,t} + NTM_t \cdot \epsilon_{NTM;PCN} \cdot PCN_{c,t} + SOC_t \cdot \epsilon_{SOC;W^P} \cdot W_{c,t}^P, \quad (5)$$

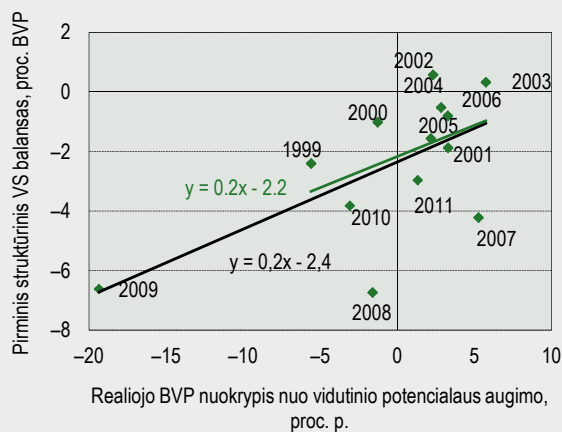
$$E_{c,t} = NED_t \cdot \epsilon_{NED;U} \cdot U_{c,t}. \quad (6)$$

Atitinkamos mokesčinės bazės ciklinė komponentė apskaičiuojama kaip mokesčinės bazės atotrūkis nuo jos ilgo laikotarpio trendo, tam naudojamas Hodrick-Prescott filtras. Glodinimo parametro λ reikšmė prilyginta 100, o „galinio taško“ problema išsprendžiama į skaičiavimus įtraukiant trejų metų makroekonominių bazių prognozes. Pažymėtina, kad ciklinė komponentė apskaičiuojama remiantis mokesčinės bazės realiais dydžiais, į infliacijos poveikį neatsižvelgiama. Tai grindžiama tuo, kad viso proceso tikslas yra įvertinti fiskalinę poziciją realaus ekonomikos ciklo, bet ne kainų ciklo atžvilgiu. Pajamų ir išlaidų sudedamųjų dalių elastingumo mokesčinės bazės atžvilgiu koeficientai kiekvienai valstybei nustatyti atskirai. Tai padaryta įvertinus regresijas tarp sudedamosios dalies ir mokesčinės bazės faktinių reikšmių metinių pokyčių. Gauti koeficientai pervertinami maždaug kas penkerius metus.

Toks anksčiau aprašytas atskirų VS pajamų, išlaidų ir jų mokesčių bazių nagrinėjimas ir ciklinės padėties įvertinimas yra viena iš pagrindinių ECB metodikos teigiamų ypatybių, palyginti su dažniau pasitaikančiu cikliškai pakoreguoto balanso vertinimu, remiantis agreguotu produkcijos atotrūkiu ir bendruoju VS balanso elastingumu produkcijos atotrūkiu atžvilgiu. Atskirų mokesčių bazių ciklinės padėties vertinimas leidžia atsižvelgti į kompozicijos efektus, atsirandančius dėl skirtingų veiksmų, lemiančių ekonomikos aktyvumo augimą. To pavyzdys galėtų būti du hipotetiniai BVP augimo scenarijai: pirmu atveju pagrindinis BVP augimo veiksnys yra grynasis eksportas, o antru – privatus vartojimas. Pirmu atveju BVP padidėjimo tiesioginis poveikis VS pajamoms turėtų būti pakankamai mažas, nes eksportas nėra apmokestinamas. Tikėtina, kad tokiu atveju daugiausia VS pajamos padidėtų dėl antrinių efektų, t. y. dėl padidėjusių gyventojų pajamų išaugtų tiesioginių mokesčių ir socialinių įmokų pajamos, o dėl padidėjusio įmonių pelno padidėtų pelno mokesčio pajamos. Antru atveju tiek pat padidėjęs BVP turėtų gerokai didesnę poveikį VS pajamoms, nes sparčiai augantis privatus vartojimas pirmiausia padidintų pajamas iš netiesioginių mokesčių. Su prielaida, kad abiem atvejais BVP padidėjimas yra toks pat, ir pritaikius agreguotą produkcijos atotrūkiu įvertinimą bei tokį patį VS balanso elastingumą produkcijos atotrūkiu atžvilgiu, pagal ciklą pakoreguoti VS balansai turėtų sutapti. Tačiau tai būtų iš esmės klaidinga išvada, kadangi pirmu atveju VS balanso ciklinė komponentė būtų gerokai pervertinta dėl to, kad reikšminga dalis VS pajamų neteisingai būtų laikomos ciklinėmis dėl eksporto nulemtu produkcijos atotrūkiu padidėjimo.

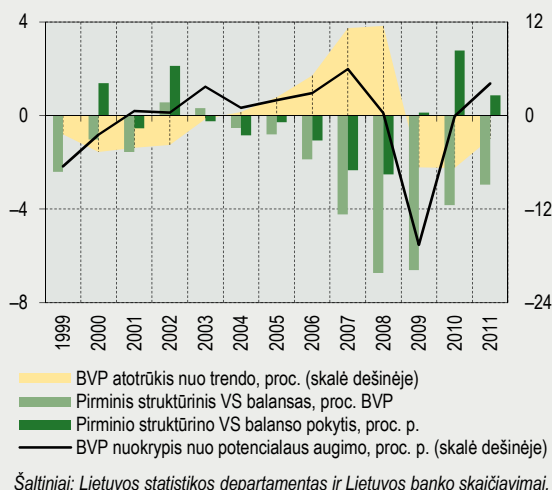
Pasinaudojus anksčiau aprašyta metodika, buvo apskaičiuoti pirminiai struktūriniai Lietuvos VS balansai 1999–2011 m. Tai leidžia pamėginti įvertinti fiskalinės politikos poveikį ekonomikos augimui. Įdomią įžvalgą pateikia įvertinta tiesinė regresija, rodanti pirminio struktūrinio VS balanso ir BVP augimo atotrūkiu nuo potencialaus realiojo BVP augimo (vidutinis realiojo BVP trendo augimas 1999–2011 m. – 4,5 %) sąryšį. Vertinant BVP atotrūkį, daroma prielaida, kad faktinis ekonomikos aktyvumas svyruoja apie potencialų. Iš A pav. matyti, kad realiojo BVP augimas, didesnis už potencialų augimą 1 proc. p., pagerino pirminį struktūrinį VS balansą vidutiniškai 0,2 proc. BVP. VS tampa subalansuotas tik tada, kai ekonomika per metus auga daugiau nei dešimtadaliu, o kai ji auga mažiau, VS deficitai didėja. Tai leidžia Lietuvos fiskalinę politiką analizuojamu laikotarpiu vertinti kaip turinčią labai stiprų polinkį į deficitą. Konstantos įvertis tai patvirtina, nes kai BVP pokytis atitinka potencialų, VS deficitai vidutiniškai sudaro 2,4 proc. BVP. Žinoma, išskirtinė makroekonominė situacija ir realiojo BVP bei VS balanso rodikliai ekonominio sunkmečio laikotarpiu (ypač 2009 m.) gali iškreipti rezultatus, tačiau, sutrumpinus stebėjimo laikotarpį iki 2008 m., pirminės išvados iš esmės nekinta, o vidutinis VS deficitai sudaro 2,2 proc. BVP (žalia linija A pav.). Remiantis Ch. Wyplosz ir S. Krogstrup įžvalga⁵, galima manyti, kad polinkis į deficitą susidarė dėl „bendro katilo“ problemos, kai suinteresuoti ekonomikos dalyviai konkuruoja dėl sau palankių viešųjų išlaidų. Taip pat į deficitą linkstama, kai valdžia nevisiškai atsižvelgia į būsimas skolos tvarkymo sąnaudas arba nėra užtikrinta, kad bus perrinkta artimiausiuose rinkimuose.

A pav. Pirminis struktūrinis VS balansas ir BVP atotrūkis

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

B pav. Pirminis struktūrinis VS balansas ir BVP atotrūkis

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Norint nustatyti fiskalinės politikos poveikį ekonomikai nagrinėjama laikotarpiu, nepakaktų remtis paprasčiausia tiesine regresija. Šalies fiskalinės politikos vertinimas vidutiniškai analizuojamu laikotarpiu yra netikslus dėl įgyvendinamos politikos ir ekonomikos ciklo kaitos. Prasmingiau nagrinėti fiskalinės politikos poveikį ūkio ciklui pamečiui. ECB šį poveikį apibrėžia atsižvelgdama į BVP atotrūkio ir fiskalinės paskatos sąryšį. Fiskalinė paskata matuojama pirminio konsoliduoto struktūrinio VS balanso pokyčiu. Teigiama fiskalinė paskata ekonomikos pakilimo laikotarpiu (esant teigiamam BVP atotrūkiui) ir neigiama – ekonomikos nuosmukio laikotarpiu (esant neigiamam BVP atotrūkiui) rodo, kad fiskalinė politika yra prociklinė. Anticiklinė fiskalinė politika mažina ekonomikos svyravimus – fiskalinė paskata ir BVP atotrūkis yra priešingų ženklų.

Iš B pav. matyti, kad 1999–2002 m. realusis BVP buvo žemiau potencialaus lygio ir augo lėčiau. Pirminis struktūrinis VS deficitą 2000 m. sumažėjo, 2001 m. iš esmės nepasikeitė, o dar po metų buvo sukauptas nedidelis perviršis. Dėl to, remiantis anksčiau minėtais ECB apibrėžimais, galima teigti, kad fiskalinė paskata 2000 m. buvo neigiama ir fiskalinė politika vertintina kaip prociklinė, nes stabdė ekonomikos atsigavimą. 2001 m. reikšmingesnės papildomos fiskalinės paskatos nebuvo, todėl jos poveikis ūkio ciklui buvo iš esmės neutralus. Vėliau VS turėjo nedidelius struktūrinius perviršius. Neigiama fiskalinė paskata vėl atsirado 2002 m. Ekonomikos aktyvumas tik pradėjo artėti prie potencialaus lygio, o, vertinant pagal augimo tempą, pereiti į ciklo pakilimo fazę. Fiskalinė politika 2002 m. buvo prociklinė, nes, esant neigiamam BVP atotrūkiui, per metus struktūrinis deficitą pavirto perviršiu. Struktūrinio balanso pokytis 2003 m. buvo labai mažas, todėl fiskalinė politika laikytina beveik neutralia, nes susidaręs nedidelis VS struktūrinis perviršis neleido ekonominiam aktyvumui greitai įsibėgėti. Fiskalinės politikos procikliškumas vėl atsirado 2004 m., o ypač ryškus buvo 2006–2008 m., kada struktūrinio VS deficito padidėjimas sudarė apie 2 proc. p. BVP per metus. VS išlaidos šiuo laikotarpiu vis daugiau viršijo pajamas – fiskalinė paskata ūkio aktyvumui buvo teigiama ir dar labiau jį skatino. Nacionalinė fiskalinė politika šiuo laikotarpiu neatitiko ES reikalavimų ekonomikos pakilimo metu siekti didesnės fiskalinės konsolidacijos, papildomas su ekonomikos ciklo pakilimu susijusias biudžeto pajamas skiriant ne einamosioms išlaidoms didinti, o biudžeto deficitui ir skolai mažinti. Šalies fiskalinė pozicija dėl vis didėjusio struktūrinio VS deficito šiuo laikotarpiu vertintina kaip nuolat laisvėjanti. Tai tęsėsi iki 2009 m., kai dėl gilaus ekonomikos nuosmukio gerokai krito VS pajamos, o išlaidos buvo pradėtos mažinti tik antrąjį pusmetį. Nors jų sumažinimas neatitiko pajamų kryčio (buvo gerokai mažesnis), tačiau to ir padidintų mokesčių pakako struktūrinio deficito augimui stabilizuoti, ir fiskalinė paskata per metus iš esmės nepakito. Dėl to 2009 m. fiskalinę politiką derėtų vertinti kaip neutralią. Tačiau, kaip matyti iš B pav., realusis BVP buvo daug mažesnis už potencialų, ir, vertinant makroekonominiu požiūriu, didesnės VS vartojimo išlaidos teigiamai veikė BVP, nes iš dalies kompensavo privataus vartojimo ir investicijų nuosmukį. Lietuvos fiskalinė politika 2010 m. vertintina kaip prociklinė, nes fiskalinė paskata ūkiui buvo neigiama dėl gerokai per metus sumažėjusio struktūrinio VS deficito, o realusis BVP tebebuvo mažesnis už potencialų. Vyriausybė daugiausia mažino išlaidas dėl Lietuvai taikomos perviršinio deficito procedūros ir norėdama užsitikrinti tarptautinių rinkų finansavimą skolai tvarkyti. Pagrindiniai išlaidas sumažinę veiksniai buvo laikinai sumažintos socialinės išmokos ir kompensacija VS darbuotojams. 2011 m. Lietuvos ekonomika atsigavo, tačiau BVP atotrūkis tebebuvo neigiamas. Fiskalinė paskata taip pat buvo neigiama dėl sumažėjusio struktūrinio deficito. Pagrindinė struktūrinio deficito sumažėjimo priežastis yra ūgtelėjusios pajamos, nes tik maža jų prieaugio dalis vertintina kaip ciklinė dėl palankaus kompozicijos efekto. Sprendimų, galinčių labiau sumažinti išlaidas, priimta nebuvo, tačiau dėl pagerėjusios situacijos darbo rinkoje krito nedarbo draudimo išmokos. Todėl fiskalinė politika vertintina kaip prociklinė.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad nagrinėjamą 1999–2011 m. laikotarpį iš esmės galima suskirstyti į tris laikotarpius. 1999–2003 m. fiskalinės politikos įtaka ūkio ciklui buvo nevienoda: 2001 ir 2003 m. fiskalinė politika buvo beveik neutrali, o 2000 ir 2002 m. – prociklinė ir neleido ekonominiam aktyvumui greitai įsibėgėti. Antruoju laikotarpiu (2004–

2008 m.) fiskalinės politikos procikliškumas nuolat didėjo. Didelis fiskalinės politikos procikliškumas šiuo laikotarpiu būdingas ne tik Lietuvai, bet ir kitoms ES valstybėms narėms, tarp jų ir euro zonai. Kaip teigia S. Deroose, M. Larch ir A. Schaechter (2008)⁶, euro zonos šalys 1999–2007 m. buvo labiau nei JAV linkusios į fiskalinės politikos procikliškumą. Kaip viena iš pagrindinių to priežasčių, nurodomas paplitęs per daug optimistinis politikos vykdytojų tikėjimas greitu valstybės ekonomikos atsigavimu arba sparčiu augimu ateityje. Trečiajam laikotarpiui (2009–2011 m.) būdingas spartus struktūrinio deficito mažėjimas, tačiau fiskalinės politikos poveikis vertintinas kaip prociklinis. Minėtu laikotarpiu tai būdinga daugumai Europos valstybių. Daugelyje iš jų, finansų krizei tapus valstybių skolos krize ir ekonomikos aktyvumui esant gerokai mažesniau už potencialų, imtasi taupymo priemonių viešiesiems finansams konsoliduoti.

¹ Šiame interpe į vienkartinės ir laikinąsias priemones neatsižvelgiama.

² Ši riba gali būti padidinta iki 1 proc. BVP tik toms valstybėms, kurių valdžios sektoriaus skola yra reikšmingai mažesnė kaip 60 proc. BVP, o numatoma dinamika ilguoju laikotarpiu yra tvari.

³ Bouthevillian C., Cour-Thimann P., Van den Dool G., De Cos P. H., Langenus G., Mohr M., Momigliano S., Tujula M. (2001) *Cyclically adjusted budget balances: an alternative approach*, ECB darbo straipsnis, Nr. 077.

⁴ Šiame interpe elastingumas suvokiamas kaip nagrinėjamos VS pajamų (ar išlaidų) sudedamosios dalies ir jos makroekonominės bazės vidutinis metinių pokyčių santykis.

⁵ Wyplosz Ch., Krogstrup S. (2009) *A common pool theory of supranational deficit ceilings*. Spausdinti patvirtintas rankraštis, p. 3–4.

⁶ Deroose S., Larch M., Schaechter A. (2008) *Constricted, lame and pro-cyclical? Fiscal policy in the euro area revisited*, Economic Papers, Nr. 353, p. 25–26.

TOLESNĖ SOCIALINĖS APSKAITOS MATRICŲ (SAM) ANALIZĖ: FINANSINIŲ SRAUTŲ LENTELĖ

Nagrinėjant ekonomikoje vykstančius finansinius srautus, pavyzdžiui, namų ūkių taupymo būdus, VS deficito finansavimo, įmonių skolinimosi šaltinius ir pan., analizei dažnai yra pasitelkiama finansinių srautų lentelė (angl. *flow of funds*). Toliau bus aprašyti pagrindiniai šios lentelės sudarymo principai ir įrašai, taip pat galimas jos panaudojimo atvejis.

Lentelėje naudojamas sąskaitų skaičius priklauso nuo tyrėjo tikslų. Tačiau dažniausiai finansinių srautų lentelė apima dvi pagrindines – vidaus institucijų ir likusio pasaulio – sąskaitų grupes. Pirmąją grupę sudaro namų ūkiai, VS, centrinis bankas, finansinės korporacijos, neįskaitant centrinio banko (toliau – bankai) ir nefinansinės įmonės (toliau – įmonės). Finansinių srautų lentelės pagrindinis statistikos šaltinis yra Lietuvos banko sudaromos ir skelbiamos ketvirtinės finansinės sąskaitos, kurios yra sudėtinė nacionalinių sąskaitų sistemos dalis.

Finansinių srautų lentelės stulpeliai rodo atitinkamų institucijų turto, o eilutės – įsipareigojimų pokyčius. Lentelėje pateikti pagrindiniai finansiniai sandoriai tarp atskirų sąskaitų. Pavyzdžiui, VS sąskaitos turto pokyčius dėl vykdomų finansinių sandorių (VS sąskaitos stulpelis) reikėtų aiškinti taip: viešasis sektorius gali suteikti paskolas tam pačiam sektoriui (pvz., centrinė valdžia yra suteikusi paskolų socialinės apsaugos fondams), vykdyti sandorius indėlių sąskaitose, kurias turi centriniam ir komerciniuose bankuose, taip pat užsienio institucijose. Nuo 2008 m. pabaigos valdžios institucijos šalies komerciniuose bankuose ir užsienyje pradėjo vykdyti sandorius išvestinėmis finansinėmis priemonėmis. Jie lentelėje patenka į skolos vertybinių popierių (toliau – VP) įrašą. Šis sektorius taip pat yra suteikęs paskolų nefinansinėms įmonėms (pvz., valstybinėms įmonėms), gali pirkti ar parduoti įmonių akcijas. Kitos gautinos sąskaitos rodo VS finansinių reikalavimų pokyčius nefinansinėms įmonėms, bankams ir užsieniui.

Tuo pačiu principu aiškintini ir VS įsipareigojimų pokyčiai, kurie atsiranda dėl vykdomų finansinių sandorių (VS sąskaitos eilutė): valdžios institucijos gali gauti paskolų iš to paties sektoriaus (pvz., socialinės apsaugos fondai yra gavę paskolų iš centrinės valdžios), taip pat iš šalies komercinių bankų ir užsienio institucijų. Namų ūkiai, įmonės, bankai bei užsienio institucijos vykdo sandorius VS išleistais VP, namų ūkiai taip pat turi galimybę įsigyti VS leidžiamus taupymo laktus. Galiausiai yra kitų mokėtinų sąskaitų: įmonių atveju tai dažniausiai yra VS mokėtinų prekybos kreditų ir avansų pokyčiai, namų ūkių ir užsienio institucijų atveju – kiti finansiniai įsipareigojimai (reikalavimai)⁷.

Centrinio banko sąskaitoje iš esmės visi centrinio banko įsipareigojimai (centrinio banko sąskaitos eilutė) sudaryti iš grynųjų pinigų ir bankų indėlių (bankų privalomųjų atsargų ir jų pertekliaus). Visi apyvartoje esantys banknotai ir monetos yra laikomi centrinio banko įsipareigojimais atitinkamoms sąskaitoms (grynuosius pinigus laiko namų ūkiai, bankai ir kitos įmonės savo kasose). Be to, indėlių sąskaitas centriniam banke be komercinių bankų turi ir VS bei užsienio institucijos.

Šių įsipareigojimų sandoriai matomi finansinių srautų lentelėje. Beveik visi centrinio banko turto sandoriai (centrinio banko sąskaitos stulpelis) pateikiami likusio pasaulio sąskaitoje: čia įrašomi užsienyje laikomo piniginių aukso ir specialiųjų skolinimosi teisių (SST) sandoriai, centrinio banko sandoriai užsienio institucijų skolos VP, taip pat indėlių ir paskolų⁸ srautai. Kitaip sakant, šalyje esant fiksuotam valiutos kursui, centrinio banko balanso turto pusė iš esmės yra tik užsienio atsargos.

⁷ Šis įrašas atsiranda dėl laiko skirtumų tarp susikaupusių sandorių ir atliktų mokėjimų, pavyzdžiui, mokėtini (gautini) mokesčiai, taip pat socialinio draudimo įmokos, darbo užmokestis, dividendai ir pan.

⁸ Du (indėlių ir paskolų) sandorių įrašai abiem atvejais daugiausia yra centrinio banko užsienyje laikomi indėliai, o skirtingi įrašai atsiranda dėl metodologinių ypatumų.

A lentelė. Pagrindinių finansinių srautų lentelės įrašai

		Vidaus institucijų sąskaitos					Likusio pasaulio sąskaita
		G (valdžios sektorius)	H (namų ūkiai)	CB (centrinis bankas)	B (bankai ir kitos finansų institucijos)	F (įmonės)	ROW (likęs pasaulis)
Vidaus institucijų sąskaitos	G (valdžios sektorius)	Paskolos	Taupymo ląkštai Skolos VP Kitos gautinos (mokėtinės) sąskaitos		Paskolos Skolos VP	Skolos VP Kitos gautinos (mokėtinės) sąskaitos	Paskolos Skolos VP (euroobligacijos) Kitos gautinos (mokėtinės) sąskaitos
	H (namų ūkiai)				Paskolos Kitos gautinos (mokėtinės) sąskaitos	Kitos gautinos (mokėtinės) sąskaitos	
	CB (centrinis bankas)	Indėliai	Grynieji pinigai		Grynieji pinigai Privalomosios atsargos (ir jų perteklius)	Grynieji pinigai	Užsienio institucijų indėliai
	B (bankai ir kitos finansų institucijos)	Indėliai Skolos VP	Indėliai Akcijos ir skolos VP Draudimo techniniai atidėjiniai ⁹	Paskolos	Indėliai Paskolos Akcijos ir skolos VP Draudimo techniniai atidėjiniai	Indėliai Akcijos ir skolos VP Kitos gautinos (mokėtinės) sąskaitos Draudimo techniniai atidėjiniai	Indėliai Paskolos Akcijos ir skolos VP Kitos gautinos (mokėtinės) sąskaitos
	F (įmonės)	Paskolos Akcijos Kitos gautinos (mokėtinės) sąskaitos	Akcijos ir skolos VP Kitos gautinos (mokėtinės) sąskaitos		Paskolos Akcijos ir skolos VP Kitos gautinos (mokėtinės) sąskaitos	Paskolos Akcijos ir skolos VP Kitos gautinos (mokėtinės) sąskaitos.	Paskolos Akcijos ir skolos VP Kitos gautinos (mokėtinės) sąskaitos
Likusio pasaulio sąskaita	ROW (likęs pasaulis)	Indėliai Skolos VP Kitos gautinos (mokėtinės) sąskaitos	Indėliai Akcijos ir skolos VP	Indėliai Paskolos Skolos VP Piniginis auksas ir SST	Grynieji pinigai užsienio valiuta Indėliai ir paskolos Akcijos ir skolos VP Draudimo techniniai atidėjiniai	Indėliai Paskolos Akcijos ir skolos VP Kitos gautinos (mokėtinės) sąskaitos	

⁹ Draudimo techniniais atidėjiniais vadinamos lėšos, sukauptos gyvybės ir ne gyvybės draudimo atidėjinuose.

2010 m. finansinių srautų lentelė

Finansinių srautų lentelė yra naudinga finansinei padėčiai šalyje vertinti dėl jos patogios formos ir apibendrintos informacijos. Be to, mėnesiniai finansiniai duomenys gali būti panaudoti apytikslei dabartinės situacijos analizei, kai vėluoja agreguota ketvirtinė makroekonominė statistika.

2010 m. finansiniai srautai pateikti B lentelėje. Iš esmės matyti, kad labiausiai mažėjo privačiojo sektoriaus įsiskolinimai: bankai grąžino apie 10 mlrd. litų turėtų paskolų patrunuojančiosioms įstaigoms užsienyje, šis srautas buvo finansuojamas verslui ir gyventojams grąžinant paskolas bankams (apie 7 mlrd. Lt), taip pat pritraukus daugiau indėlių iš kitų vidaus sektorių (įmonių, namų ūkių ir VS). Centriname banke ir užsienyje laikomų indėlių sumas VS daugiausia didino išleisdamas euroobligacijas (skolindamasis užsienyje). Be to, 2010 m. namų ūkiai gana intensyviai pardavinėjo įmonių akcijas (ypač nekotiruojamąsias) kitiems privatiems sektoriams. Tai galimai susiję su sudėtinga namų ūkių finansine padėtimi. Nepalankų ekonominį laikotarpį rodė ir reikšmingai sumažintas įmonių įstatinis kapitalas.

Toliau smulkiau aprašyti pagrindiniai kiekvienos sąskaitos įsipareigojimų sandoriai¹⁰:

- 1. Valdžios sektorius.** 2010 m. centrinė valdžia suteikė ilgalaikių paskolų, iš jų didžioji dalis (apie 97 %) teko socialinės apsaugos fondams, kita dalis – vietos valdžiai. VS (daugiausia – centrinė valdžia) taip pat gavo daugiau nei 2 mlrd. litų paskolų: maždaug 1 mlrd. litų trumpalaikių paskolų iš šalies komercinių bankų, ir daugiau kaip 1 mlrd. litų ilgalaikių – iš užsienio, tiksliau – Europos investicinio banko (tai – dalis lėšų, gaunamų pagal 2009 m. kovo mėn. pasirašytą sutartį dėl paskolos, kuri užtikrino lėšas, reikalingas Lietuvos bendram finansavimui projektui, įgyvendinamam su ES fondų parama). Vis dėlto labiausiai (beveik 6 mlrd. Lt) VS įsipareigojimai padidėjo dėl centrinės valdžios užsienyje išplatintų euroobligacijų.
- 2. Namų ūkiai.** 2010 m. namų ūkiai bankams grąžino beveik 1,7 mlrd. litų paskolų, kurių didžioji dalis buvo ilgalaikės.
- 3. Centrinis bankas.** Grynujų pinigų apyvartoje 2010 m. padidėjo apie 0,8 mlrd. litų, juos laikė namų ūkiai. Be to, apie 1,2 mlrd. litų padidėjo Lietuvos banke laikomų komercinių bankų atsargų.
- 4. Bankai.** Per 2010 m. šalies institucijos gana reikšmingai (iš viso – apie 4 mlrd. Lt) padidino indėlius Lietuvos bankų sistemoje: VS indėliai padidėjo apie 0,9, namų ūkių – apie 1,4, nefinansinių įmonių – apie 1,9 mlrd. litų. Bet kartu bankai mažino savo įsipareigojimus užsieniui, daugiausia grąžindami paskolas, ypač patrunuojančiosioms institucijoms (dėl metodologijos ypatumų šios grąžinamos sumos gali būti įrašomos prie paskolų arba indėlių). Iš viso šalies bankai savo įsipareigojimus užsieniui sumažino beveik 11 mlrd. litų.
- 5. Įmonės.** Nefinansinės įmonės taip pat sparčiai mažino savo įsipareigojimus. Bankams ir kitiems finansiniams tarpininkams (pvz., lizingo bendrovėms) jos grąžino daugiau kaip 5 mlrd. litų paskolų. Apie 5,8 mlrd. litų sumažėjo įmonių įsipareigojimai namų ūkiams: iš dalies dėl to, kad namų ūkiai pardavė turėtas įmonių akcijas kitoms institucijoms (pvz., pačios įmonės, bankai ir užsienio institucijos 2010 m. įsigijo 3,6 mlrd. Lt vertės akcijų), taip pat dėl to, kad buvo mažinamas įmonių įstatinis kapitalas. Apie 2 mlrd. litų padidėjo kiti įmonių finansiniai įsipareigojimai užsieniui, kurių didžiausią dalį sudarė įsiskolinimai už prekes ir paslaugas (prekybinis kreditas).
- 6. Likęs pasaulis.** Šalies komerciniams bankams pernai sumažinus turimų indėlių sumas užsienyje, padidėjo indėlių, kuriuos kitose valstybėse laiko Lietuvos bankas (0,8 mlrd. litų), VS (0,6 mlrd. litų Lt) ir nefinansinės įmonės (0,5 mlrd. Lt). Nemažą sumą (1,2 mlrd. Lt) rodo ir bankų įsigytų užsienio akcijų įrašas – tai daugiausia buvo pensijų fondų investicijos. Beveik 2 mlrd. litų padidėjo kiti užsienio įsipareigojimai: įmonėms – dėl prekybos kreditų ir gautų avansų, o valdžios institucijoms – dėl kitų įsipareigojimų (tai daugiausia buvo žemės ūkiui mokėtinos ES fondų lėšos).

Paskutinė lentelės eilutė (skirtumas tarp turto ir įsipareigojimų finansinių sandorių) rodo grynąjį skolinimą (skolinimąsi): 2010 m. daugiausia – beveik 11 mlrd. litų – sutalpė nefinansinės įmonės, o VS buvo didžiausias grynasis skolininkas (6,8 mlrd. Lt deficitas). Vidaus institucijų grynojo taupymo suma (5,3 mlrd. Lt) lygi einamosios ir kapitalo sąskaitų pertekliui.

¹⁰ Turto sandoriai nėra aprašomi dėl besikartojančių įrašų: lentelėje vienos institucijos turtas yra kitos institucijos įsipareigojimai.

B lentelė. 2010 m. Lietuvos finansinių srautų lentelė (mln. litų)

	G (valdžios sektorius)		H (namų ūkiai)	CB (centrinis bankas)	B (bankai)	F (įmonės)	ROW (likęs pasaulis)	Iš viso
G (valdžios sektorius)	Grynųjų pinigai							
	Indėliai							
	Paskolos	1708			1009		1201	3918
	Akcijos							
	Skolos VP		659		609	-223	5928	6974
	Draudimo techniniai atidėjimai							
	Kitos gautinos (mokėtinos) sąskaitos					-268	182	-86
Iš viso	1708	659	0	1618	-491	7311	10805	
H (namų ūkiai)	Grynųjų pinigai							
	Indėliai							
	Paskolos				-1651			-1651
	Akcijos							
	Skolos VP							
	Draudimo techniniai atidėjimai							
	Kitos gautinos (mokėtinos) sąskaitos					575		575
Iš viso	0	0	0	-1651	575	0	-1076	
CB (centrinis bankas)	Grynųjų pinigai		836					836
	Indėliai	-191			1238		164	1210
	Paskolos							
	Akcijos							
	Skolos VP							
	Draudimo techniniai atidėjimai							
	Kitos gautinos (mokėtinos) sąskaitos							
Iš viso	-191	836	0	1238	0	164	2047	
B (bankai)	Grynųjų pinigai							
	Indėliai	859	1438		-124	1876	-6526	-2477
	Paskolos				385		-3411	-3026
	Akcijos		164		218	231	-138	475
	Skolos VP	63	-650		-180	-223	-349	-1338
	Draudimo techniniai atidėjimai		153			-138		16
	Kitos gautinos (mokėtinos) sąskaitos					335	-330	5
Iš viso	922	1106	0	300	2082	-10754	-6345	
F (įmonės)	Grynųjų pinigai							
	Indėliai							
	Paskolos	-178			-5125	557	95	-4651
	Akcijos	-52	-5794		777	2094	717	-2258
	Skolos VP				-250			-250
	Draudimo techniniai atidėjimai							
	Kitos gautinos (mokėtinos) sąskaitos	343	437			-544	2051	2286
Iš viso	113	-5357	0	-4599	2107	2862	-4873	
ROW (likęs pasaulis)	Pniginis auksas ir SST							
	Indėliai	627		784	-1881	521		50
	Paskolos			1315	370			1685
	Akcijos		433		1167	72		1673
	Skolos VP	-140	-143		-321	124		-480
	Draudimo techniniai atidėjimai							
	Kitos gautinos (mokėtinos) sąskaitos	1013				946		1959
Iš viso	1500	290	2099	-665	1663	0	4887	
Finansiniai turto sandoriai	4051	-2465	2099	-3760	5937	-417	5446	
Finansiniai įsipareigojimų sandoriai	10805	-1076	2047	-6345	-4873	4887	5446	
Skirtumas*	-6754	-1389	52	2585	10810	-5304		

* Teigiamas skaičius rodo grynąjį skolinimą (taupymą), neigiamas – skolinimąsi.

Pastaba: siekiant supaprastinti lentelę, nebuvo įtrauktos sandorių sumos iki 50 mln. litų.

Finansinių srautų lentelės panaudojimo ekonominei analizei pavyzdys

Supaprastintą finansinių srautų lentelę Lietuvos banko Ekonomikos departamentas naudoja kaip vieną iš būdų VS balansui įvertinti dėl vėlyvo (3 mėn. po ataskaitinio laikotarpio pabaigos) ketvirtinių VS finansų duomenų skelbimo. Tam naudojami Lietuvos banko skelbiami centrinio banko ir kitų PFI balansų, mokėjimų balanso, rezidentų (išskyrus PFI) indėlių ir jų paimtų paskolų iš kitų PFI mėnesiniai duomenys, taip pat Lietuvos Respublikos finansų ministerijos teikiama Vyriausybės skolinimosi mėnesinė statistika.

VS įsipareigojimai (žr. C lentelę) 2012 m. sausio–vasario mėn. ūgtelėjo 4,5 mlrd. litų. Didžiąją naujų įsipareigojimų dalį sudarė užsienyje išplatinta euroobligacijų emisija (daugiau kaip 4,2 mlrd. Lt). VS per pirmus du metų mėnesius gavo apie 360 mln. litų paskolų iš užsienio institucijų, tiesa, daugiau kaip 100 mln. litų paskolų gražino šalies komerciniams bankams. Indėlių eilutėje matomi šalies gyventojų nupirkti taupymo lakštai (per du šių metų mėnesius – už beveik 30 mln. Lt).

C lentelė. Supaprastinta VS finansinių srautų lentelė (2012 m. sausio–vasario mėn., mln. Lt)

	G (valdžios sektorius)	H (namų ūkiai)	CB (centrinis bankas)	B (bankai)	F (įmonės)	ROW (likęs pasaulis)	Iš viso
G (valdžios sektorius)	Indėliai		29				29
	Paskolos			-110		357	247
	Skolos VP			41	144	-188	4240
	Iš viso	0	29	41	34	-188	4599
H (namų ūkiai)	Indėliai						
	Paskolos						
	Skolos VP						
	Iš viso	0					
CB (centrinis bankas)	Indėliai	3445					
	Paskolos						
	Skolos VP						
	Iš viso	3445					
B (bankai)	Indėliai	658					
	Paskolos						
	Skolos VP						
	Iš viso	658					
F (įmonės)	Indėliai						
	Paskolos						
	Skolos VP						
	Iš viso	0					
ROW (likęs pasaulis)	Indėliai	-449					
	Paskolos						
	Skolos VP						
	Iš viso	-449					
Finansiniai turto sandoriai		3654					
Finansiniai įsipareigojimų sandoriai		4516					
Skirtumas		-862					

VS turtas sausio–vasario mėn. padidėjo. Nors valdžios institucijų užsienyje laikomi indėliai sumenko, jų gerokai padidėjo centriniame banke (daugiau kaip 3,4 mlrd. Lt per du mėnesius) ir komerciniuose bankuose (apie 660 mln. Lt). Skirtumas tarp finansinių VS turto ir įsipareigojimų sandorių leidžia apytiksliai vertinti VS balansą, kuris 2012 m. sausio–vasario mėn. sudarė apie -860 mln. litų arba -0,8 proc. prognozuojamo visų metų BVP. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad skirtumą tarp faktinio ir iš turimų mėnesinių duomenų apskaičiuoto VS balanso pirmąjį ketvirtį lems keletas priežasčių: trūkstami kovo mėn. duomenys, nestebimi kiti VS finansiniai įsipareigojimai ir reikalavimai (kitos gautinos (mokėtinos) sąskaitos), taip pat metodologiniai nesutapimai (dauguma statistinių rodiklių apskaičiuojami remiantis kaupimo principu, o mėnesinė Vyriausybės skolinimosi statistika – pinigų srautų principu).